

Danmarks Naturfredningsforening · Nr. 3 · sep. 2014

NATUR & MILJØ

INTERVIEW

“Naturen har tabt mælet”

siger Rune Engelbreth,
der betegner sit
seneste ti-år
som en natur-
fremmed danskers
genopdagelse
af Danmark

TEMA

SKAL VI HAVE SKIFER GAS?

Politikerne siger, det skal være
forsvarligt at hente gassen op,
men hvad betyder det?

NATURPORTRÆT

Lækatten

Mød Danmarks lille
“ADHD-ramte” rovdyr

AVISEN NATUR & MILJØ

LÆS OM...

DYR ØKOLOGI / GODE EFTERÅRSTURE
/ NATURENSDAG / BIODIVERSITETS
TOPMØDE OG MEGET MERE ...

Keb Loft Jacket ♂

Keb Fleece Jacket ♂♀

Keb Trousers ♂♀

Keb
KLAR TIL
FRILUFTS-
LIVETS
HØJDE-
PUNKTER

Keb er Fjällrävens mest avancerede friluftstøj, der er udviklet til krævende vandreture, hvor bevægelsesfrihed er lige så vigtigt som slidstyrke og beskyttelse i vanskeligt terræn.

Det er produkter, der er velegnede, når du sigter mod toppen af *Sveriges* højeste bjerg *Kebnekaise* – eller et af friluftslivets andre højdepunkter.

intro

Vi har tabt mælet, når det kommer til naturen, siger Rune Engelbreth. Læs interviewet med debattøren og forfatteren, der er bogaktuel med "Den danske naturs genkomst". **Se side 26**

Af Kristian Ørsted Pedersen, redaktør

I DENNE UDGAVE SER VI PÅ

skifergas, som befinder sig dybt, dybt under jordens overflade. "Kig op, drenge," sagde salig onkel Poul altid, når vi gik på opdagelse i verden. "Det er de gratis glæder!" belærte han. Hos verdens fossilindustri kigger man kun ned. Det er ikke gratis. Det er heller ikke bæredygtigt eller fordrende for en grøn omstilling. Det store spørgsmål er, om vi skal lade det fossile brændsel forblive i undergrunden, eller om vi skal tvinge det op og brænde det af. Det er sandsynligvis ikke risikofrit, og regeringen siger, det skal være miljø- og sikkerhedsmæssigt forsvarligt. Ingen vil dog uddybe, hvad det betyder. Læs lederen side 5 og temaet om skifergas side 12. Naturen er blevet tavs. Det er Rune Engelbreth ikke. I en ny bog, "Den danske naturs genkomst", opfordres vi til at genopdage naturen og finde ordene igen. Natur & Miljø har mødt forfatteren, der de seneste 10 år har kastet sig over naturens sag. Læs interviewet på side 26. Hvis der kunne hæftes diagnoser på danske dyr, så ville lækatten stå i gruppen af ADHD-ramte. Jan Skriver har tegnet et naturportræt af det lille rovdyr, der lever stærkt og dør ungt. Læs med side 34. Husk at magasinet Natur & Miljø har en søster. Næmlig Avisen Natur og Miljø. Her rejser vi spørgsmålet, hvorfor økologiske varer skal være dyrere end ikke-økologiske. I Avisen finder du også dine medlemsfordele og hundredvis af ture ud i naturen. God fornøjelse.

NATUR & MILJØ

e-mail: nm@dn.dk
Telefon: 39 17 40 00

Ansvarshavende: Vibeke Lyngse
e-mail: vl@dn.dk
Redaktør: Kristian Ørsted Pedersen
e-mail: kop@dn.dk
Design: Morten Gorm, www.mortengorm.dk
Annoncesalg: DG Media
tlf.: +45 70 27 11 55, e-mail: epost@dgmedia.dk

Tryk: Evers-Druck GmbH
Emas-certificeret
Papir: GraphoMatt.

Kontrolleret oplag:
134.384 i perioden 1. juli 2012 - 30. juni 2013.
Læsertal: 279.000 for 2. & 3. kv. 2013
Kilde: Index Danmark/Gallup

Forside: Øivind Hovland

Faste deadlines for indberetning af ture
Nr. 1 udkommer 1. mar. dækker perioden 5. mar. - 4. jun.
Indberetningsfrist 15. januar.
Nr. 2 udkommer 1. jun. dækker perioden 5. jun. - 4. sep.
Indberetningsfrist 15. april.
Nr. 3 udkommer 1. sep. dækker perioden 5. sep. - 19. nov.
Indberetningsfrist 15. juli.
Nr. 4 udkommer 15. nov. dækker perioden 20. nov. - 4. mar.
Indberetningsfrist 1. oktober.

Udgiver: Danmarks Naturfredningsforening
Præsident: Ella Maria Bisschop-Larsen
Masnedøgade 20, 2100 København Ø,
Telefon: 39 17 40 00, e-mail: dn@dn.dk,
Telefax: 39 17 41 41, hjemmeside: www.dn.dk
Danske Bank konto nr. 4180 4180222391
Giro nr. 642-2330
Du kan komme i kontakt med foreningens 96 afdelinger via www.dn.dk
Kontingent: Årskontingent 350 kr. og 200 kr. for pensionister.

Danmarks
Naturfredningsforening

indhold

Naturens stemme Skifergas – guld eller gambling?	5
Nyheder og noter Sidste nyt fra naturens verden	6
Folk og Fortællinger landskabets historie	8
Madmarked Trængsel, travlt og tilløbsstykke	10
Tema: Skifergas Hvad er op og ned	12
Interview: Rune Engelbreth Larsen Naturforkæmperen	26
Billedgalleriet Send dit bedste billede og vind	32
Naturportræt: Lækat Energisk lille rovdyr	34

Madmarked på Skovsgaard
Værd at rejse efter **s. 8**

Landskabets historie
10 års research er slut. **s. 10**

Side 12

Skifergas er et hot emne i den danske debat. Skal vi hive det op, eller lade det blive i undergrunden. Flere europæiske lande har enten forbudt det eller udskudt beslutningen. I Danmark skal franske Total i gang med en prøveboring, men er det en god idé. Bliv klogere på skifergas fra side 12.

39	Biodiversitet Så langt er vi fra målet
42	Bøger Nye bøger om natur og miljø
44	Spis naturen Efterårsurter i vild Kimchee
46	Naturkatapulten Bål – sådan gør du
48	Naturen på kryds og tværs Løs, send ind og vind

Lækat – utrættelig jæger.
Naturportræt. **s. 34**

Ildens hemmeligheder
Naturkatapulten. **s. 46**

leder

SKIFERGAS – guld eller gambling?

Danmark betaler i disse år af på en milliard kroner stor miljøgæld, der stammer fra de voldsomme forandringer af det danske landskab i årene 1940 til 1970, hvor tusinder af vandløb blev rettet ud og lagt i rør, moser udtørret og ødelagt, enge og søer drænet og udtørret, marine nor og fjorde inddæmmede og udtørret for at skaffe arbejde og mere landbrugsjord. Alt sammen politisk besluttet og betalt af befolkningen som nu igen må til lommerne – denne gang for at få rettet op på overgrebene på naturen og forurening af vandmiljøet.

Alt tyder på, at politikerne er ved at begå samme fejltagelse som i de trange tider efter 2. verdenskrig i håb om at finde guld i Danmarks undergrund i form af skifergas.

Skifergas er en gas, der ligger i

undergrundens i lag, som er dannet på havbunden for millioner af år siden. Skifergas er en fossilt brændstof, ligesom olie og kul, og udleder CO₂, når den forbrændes. Den nøjagtige klimabelastningen ved afbrænding af skifergas er usikker, men sikkert er det, at belastningen mindst er som naturgas og formentlig på højde med kul.

Udvinning af skifergas strider klart imod anbefalingerne fra FN om, at størstedelen af de fossile brændsler, vi kender, skal blive i jorden, hvis den globale opvarmning skal kunne holdes på et for os og kloden forsvarligt niveau. Den danske regering har desuden en målsætning om, at Danmark skal være fri af fossile brændsler i energiforsyningen i 2035.

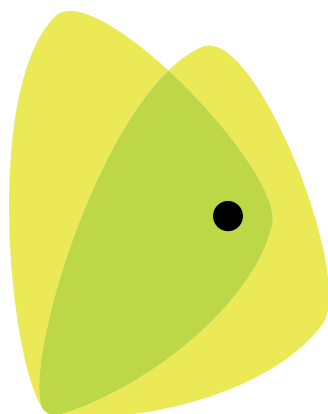
Derfor mener DN ikke, vi skal brug penge på en ny fossil energi. Skifergas vil øge den globale beholdning af fossile brændsler,

hvilket får prisen på fossil energi til at falde og dermed øges forbruget og gør investeringer i vedvarende energi urentable. Samtidig påvirker skifergasudvindingen natur og landskab negativt og er en trussel med vores rene grundvand. Desuden viser nye beregninger fra økonomiske eksperter, at dansk skifergas er en tvivlsom forretning for statskassen. Årsagen er de betydelige omkostninger forbundet med de tusindvis af brønde, der kræves for at få skifergassen op.

DN har på det kraftigste opfordret Regeringen og Folketinget til helt at opgive skifergasudvinding i Danmark og i det mindste melde klart ud til befolkningen, om de mener skifergas skal være en del af fremtidens energiforsyning i Danmark, så vi kan stille dem til regnskab for endnu en historisk gambling med vores fæles naturværdier. ■

Af Ella Maria Bisschop-Larsen, præsident for Danmarks Naturfredningsforening

ET HØJT MEDLEMSTAL GIVER STYRKE TIL DANMARKS NATURFREDNINGSFORENING

Du kan styrke DN ved at forære et husstandsmedlemskab til din ægtefælle/samlever. For kun 95 kr. om året kan samboende få et medlemskab af DN, som giver alle medlemsfordele eksklusivt Natur og Miljø. **TAK for din opbakning!**

KLIK IND PÅ WWW.DN.DK/KUN95KR

eller ring til Medlemsservice tlf. 3917 4040 mellem kl. 10 og kl. 15 (fre. kl. 14)

5 NYTTIGE

OM VERDENS KLIMA

5

Juni måneds globale havtemperatur var 0,64 grader celsius over gennemsnittet for det 20. århundrede. Det er den højeste målte havtemperatur for juni.

4

Juni måneds globale temperatur for både hav og landjord er den højest målte temperatur nogensinde. 0,72 grader celsius over gennemsnittet i det 20. århundrede.

3

New Zealand kunne notere den varmeste juni, siden de begyndte at måle i 1909.

2

Frankrig kunne notere den 5. varmeste juni i landets 115-årige database. Temperaturen var 1,3 grader celsius over gennemsnittet for perioden 1981-2010.

1

Grønland oplevede rekordvarm juni. Ifølge DMI blev der målt en ny maksimumtemperatur for juni måned i Kangerlussuaq på 23,2 grader celsius. Der er blevet målt temperature på stedet siden 1958.

“VI MENER, DER LANGT, LANGT NEDE GEMMER SIG STORE ENERGILAGRE!”

Total har fået licens til seks års efterforskning og udvinding af skifergas. Natur & Miljø ville gerne have stillet franske Total spørgsmål om skifergas og den danske licens. Men Henrik Nicolaisen fra Total ønskede ikke at medvirke i Natur & Miljø. **Læs temaet om skifergas s. 12.**

Fem arter regnes til de hjemmehørende “små” danske mårdyr: ilder, husmår, skovmår, brud og lækat. For ilder, brud og lækat ved man lidt om deres levevis, udbredelse og bestandsudvikling. Men ikke nok. Derfor vil DN søge midler til et projekt, som skal belyse disse arters levevis og situation. I realiteten ved man f.eks. ikke, om bestandene af ilder, brud og lækat er stabile eller i tilbagegang. Vil du følge projektet, kan du på Facebook melde dig til gruppen “De små mårdyr”.

Ny fotobog og guide til Københavns grønne områder

KØBENHAVNERGRØN fortæller om 100 af de mest spændende grønne og rekreative områder i København og byens nærmeste omegn. Bogen udspringer af fotoudstillingen **KØBENHAVNERGRØN**, og den fortæller også, hvordan man finder de enkelte steder, enten det er ude i periferien eller nærmest midt på Rådhuspladsen. Udgiver Life Publishing

Udstillingen vises på Højbro Plads frem til slutningen af oktober.

Danmarks guldsmede kortlægges

Et tidligt forår og en varm sommer har været et perfekt afsæt for "Atlasprojektet Danmarks Guldsmede", der i løbet af de næste tre år skal fortælle os, hvordan de danske guldsmede har det.

"Der er guldsmede over Danmark fra april til udgangen af oktober. Hver art har sin cyklus, og der kommer stort set nye guldsmede på vingerne hele sommerhalvåret," siger guldsmedeeksperten Kent Olsen, der er biolog på Naturhistorisk Museum i Aarhus og en af foregangs-mændene i Atlas-projektet.

"Atlasprojektet Danmarks Guldsmede" bygger på begrebet "Citizen Science", der kan oversættes til "borgervidenskab", og vi opfordrer alle danskere til at bidrage, hvis de ser en guldsmed og har held til at få taget et foto af fundet med deres mobiltelefon. Vi arbejder på at præsentere en mobil-applikation, hvor man kan uploade sine billeder til et forum, hvor fagfolk så vil kunne artsbestemme den pågældende guldsmed. Når vi har dato og GPS-positioner på fundene, vil vi brik for brik i løbet af de næste tre år kunne vise et nuanceret billede af de danske guldsmedes udbredelse," siger Kent Olsen.

Hjemmesiden www.guldsmedeatlas.dk beskriver det landsdækkende projekt.

Atlasprojektet er et samarbejde mellem hjemmesiden www.fugleognatur.dk og Naturhistorisk Museum i Aarhus.

LIMFJORDEN HÅRDT RAMT AF ILTSVIND

Sommeren 2014 gav Limfjorden et miljømæssigt slag i solar plexus, da kraftigt iltsvind ramte cirka en tredjedel af farvandet, så blåmuslinger, børsteorme og andre bunddyr i stort tal bukkede under i flere bredninger. Der blev noteret fiskedød mod slutningen af juli, da stimefisk skyllede i land flere steder i fjorden. Ikke siden 1999 har situationen været så slem i Danmarks største fjordområde. Iltsvindet kommer på trods af, at Vandmiljøplanerne har reduceret udvaskningen af kvælstof til Limfjorden med 40 procent siden 1980'erne. Varmt vejr og vindstille trykkede på aftrækkeren, så fjordens ammunition af næringsstoffer eksploderede i massiv algevækst, der i sidste ende resulterede i et massivt iltsvind med frigivelse af svovlbrinte fra bunden.

Har du lidt tid til overs, og lyst til at gøre en forskel for naturen, er du måske vores nye medlemstegner!

Med telefonen som værktøj kan du hjemmefra tjene lidt ekstra ved at tegne nye medlemmer for Danmarks Naturfredningsforening. **Ring til** Lene Smith på tlf. 39 17 40 40 og hør, hvad vi kan tilbyde, og hvad vi forventer, eller send en mail til ls@dn.dk

MALARIA-FRI SAFARI SYDAFRIKA

Foto "Mabeck"

Tag med til biologernes private paradys i det smukke, vildtrige Waterberg reservat.

Danske biologer/medejere er dine expert-rejseledere i et oplevelsesmættet kvalitets-program.

Max. 12 deltagere, 12 eller 15 dage all-inclusive: 17.990 hhv. 22.990 kr. Okt./nov. og feb.

www.biotravel.dk eller 4585 8512 / 2484 9392

Folk og Fortællinger – ET MØRKT KAPITEL I DANMARKSHISTORIEN

Med to-bindsværket “Folk og Fortællinger” afslutter Kjeld Hansen 10 års arbejde med at beskrive det danske landskabs historie.

ORD KRISTIAN Ø. PEDERSEN FOTO TERRITORIUM

Gamle kort er vendt og drejet, til omridset af det tabte vand står klart. Kjeld Hansen har gået på alle dæmninger, set alle pumpeanlæg og spejdet ud over hver en udtørret sø. Tilbage står et enestående stykke Danmarkshistorie og en engageret og velfortalt dokumentation for landskabets forandring og naturens forarmning gennem de seneste 250 år.

Dokumentationen

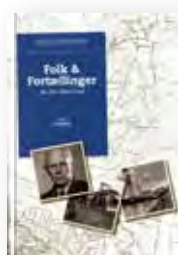
406 af datidens – og nutidens største landindvindinger er beskrevet, og vi får svar på, hvorfor landet skulle ændres mere gennemgribende i løbet af få generationer end i de forgående 10.000 år. Vi får svar på hvem, der stod bag disse store projekter, og hvem der betalte. Og nej, det har ikke noget at gøre med tabet af krigen i 1864 og “hvad udadtil tabes, skal indadtil vindes”. De fleste landvindingsprojekter var igangsat længe inden. Og nej, det er ikke landbrugets skyld. Bønder har altid været skeptiske over for de store projekter – og med god grund. Læs for eksempel afsnittene om Gyldensteens inddæmmede strand og Filsø. Ved de store projekter var det godsejere, finansmænd og regulære spekulanter, der vovede pelsen og tog chancen for en hurtig gevinst. Og nej, som hovedregel har det aldrig kunne betale sig.

Først med statens generøse støtte gennem landvindingslovens totredjedels tilskud i årene 1940-70 kom der økonomi i de fleste projekter, men kun for ejerne. Gyldensteens inddæmmede strand, Vest Stadil Fjord og Saksfjed inddæmningen var alle bragende økonomiske fiaskoer.

Naturen vinder og taber

Man kunne tro, at landvindingen alene havde været ødelæggende for naturen og hård ved biodiversiteten. Men ikke altid.

“Vi glemmer, at nyt land i 1800-tallet var græsningsland. Det var ikke intensivt dyrket

kornland, som vi kender det i dag. Overhovedet ikke. Jeg vil mene, at der generelt sker en betydelig forbedring af biodiversiteten i landskabet i de årtier, fordi der bliver omdannet op mod 70.000 hektar uinteressante søer og lavvandede vige til den biologisk mest eftertragtede naturtype, nemlig enge,” beretter Kjeld Hansen.

Senere går det dog voldsomt galt, nemlig med jordforbedringsloven fra 1933 og landvindingsloven fra 1940. Med et slag – og seks milliarder nutidskroner i statsstøtte – ødelægges det hele. Nu forvandles de våde, naturrige græsningsenge til intensivt dyrket, ensformig landbrugsjord med korn. Hvad der blev ødelagt i årene 1940 til 1970, er i høj grad det, vi kæmper for at genoprette i dag.

“Efterhånden er der ikke meget udyrket land tilbage, der er ingen plads, der er ingen hjørner, hvor naturen kan bestå. Hvis nu der bare var en halv hektar natur for hver 20 hektar kornmark, hvor vi holdt fingrene væk, så ville det atter kunne myldre med sommerfugle og liv,” siger Kjeld Hansen.

Det utænkelige er allerede sket

Mens Achton Friis så dystert på fremtiden og talte om “åndelig forarmethed” som følge af, at han måtte se naturen og variationen i landskabet forsvinde, så ser Kjeld Hansen lysere på fremtiden.

“Det er næppe forkert at udråbe 1970 til det absolutte lavpunkt for det danske landskab. Meget ringere kunne det ikke blive. Udretningen af Skjern Å var netop gennemført, men herfra går der kun kort

tid til det første store naturgenopretningsprojekt af Tofte Sø i Lille Vildmose. Men 1970 var også året, hvor Folketinget afskaffede den meget skadelige landvindingslov, der havde hærget landskabet siden 1940. Og siden da er den kæmpestore Filsø blevet opkøbt og genskabt, og i år er Danmarkshistoriens mest ambitiøse naturgenopretningsprojekt blevet en realitet, da gravemaskiner åbnede dæmningen ved Gyldensteens inddæmmede strand. Og over det hele svæver atter både havørn, vandrefalk og de røde glenter. Det er min påstand og faste tro, at vi i fremtiden kommer til at se flere hundrede naturgenopretningsprojekter. Vi skal blot – men med absolut fasthed og med næb og klør – bekæmpe enhver ny støtteordning, der kunne minde om de to fatale love fra 1933 og 1940,” slutter Kjeld Hansen. ■

“Den gyldne, frodige kornmark har sin skønhed, ikke ringere måske end den vilde hedes eller det barske, stenede bakkelandsskabs, en rødkålsmark er noget af det farveprægtigste, et menneske kan se for sine øjne. Jeg ved det alt sammen. Men jeg imødeser dog den dag med skræk, da et industrialiseret landbrug har dækket landet fra ende til anden med korn og rødkål. Når den dag kommer, da naturen er vejet for plantagerne, sædemarkerne og tomatbedene, da er vi for alvor forarmede.”

Achton Friis, 1932 i “De jydere land”

Besøg en vaskeægte bondegård

Arlas landmænd inviterer til
Åbent Landbrug. Se gården,
klap en kalv, smag på friske
mejeriprodukter og meget
mere. Det er gratis, og alle
er velkomne!

nyd det gode

Søndag den
21. september '14

Læs mere på
aabentlandbrug.dk

God mad blev sommerens hit

Al skepsis er forduftet. Skovsgaard MadMarked på Langeland har succes med at sælge og servere lokal økologi

ORD JETTE PURUP FOTO BRIAN MORTENSEN

◀ Hver torsdag formiddag afleverer Marianne en masse grøntsager fra Skovsgaards urtehøve til MadMarkeds køkken, så personalet kan komme i gang med at tilberede aftenens buffet.

Det er nok 10. gang i sommer, de er cyklet til Skovsgaard for at spise torsdagsbuffet.

Anette og Bendt Skov bor til daglig i København, men en fritidsgård på Langeland er deres andet hjem, og på Skovsgaard MadMarked er de nærmest stamkunder med faste pladser.

I aften byder buffeten på sommerfrikassé med sprængt svinekød og masser af salat med mormordressing, fintsnittede og marinerede grøntsager og lunt madbrød.

“Maden er altid meget lækker. Tilbehøret, salaterne og grøntsagerne er i særklasse gode og al-

tid friske. Uanset hvor meget, jeg spiser – og jeg spiser meget – føler jeg mig let og sund, når vi cykler hjem,” siger Anette.

Buffet blev tilløbsstykke

Skovsgaard MadMarked på Langeland åbnede i april. Hver torsdag aften serveres et varieret måltid baseret på lokale, økologiske råvarer, og buffeten blev sommerens tilløbsstykke på Langeland. Konceptet er enkelt: Du køber drikke i butikken og en tallerken for 98 kroner, og så går du om bord i buffeten, som præsenterer sig prunkløst i store lerskåle. Ingen dikke-darer, høflig selvbetjening. På de største aftener kommer over 200

gæster, og folk sidder tæt i cafeen, på terrassen ved voldgraven og i haven under det høje lindetræ.

Alle vil ha' god mad

Skepsis var det ellers nok af i det tidlige forår: “Det går aldrig. Der er da ingen, der vil køre så langt ud på landet for at købe ind ved en økologisk købmand eller spise i en økologisk cafe,” lød det vidt og bredt. Men jo.

“Hooooold nu op, det er gået stærkt. Det har været en fantastisk sommer,” griner MadMarkeds direktør, Susanne Larsen, på Langeland kun kendt som Zumba Sus.

“Alle snakker om os, alle har

hørt om os, alle vil købe ind hos os, og alle vil ha' vores mad."

En del af varerne til butik og spisested kommer fra Skovsgaard Gods, som jo ejes og drives økologisk af Danmarks Naturfond, og som også lægger hus til det nye MadMarked.

Fra køkkenhaven leverer naturvejleder Marianne Krag Petersen løbende forsyninger til både butik og cafe. I aftenens buffet indgår for eksempel hvidkål, bolsjebeder, blomkål og porrer direkte fra køkkenhaven.

Fra landbruget forsyner Lars Johansen – ansvarlig for godsets landbrug – MadMarked med masser af kartofler, korn og mel.

"Vi vil også gerne lave nogle rigtig gode havregryn til butikken. Og til november begynder vi at levere oksekød fra staldene her på Skovsgaard – Økvæg med ø for øs – dansk og økologisk," fortæller han.

Sus glæder sig allerede. Marianne og Lars skal bare komme med alle de gode produkter, de kan avle. Hun har for nylig ansat en medarbejder til at sylte og forarbejde de liflige grøntsager fra køkkenhaven:

"Måske skal vi også i gang med at lave pølser," drømmer hun.

Med råvarerne fra Skovsgaard når MadMarked langt, men Sus vil gerne have endnu flere lokale avlere til at producere til MadMarked. På ønskelisten står bl.a. en økologisk hønseavler til at levere æg og kyllinger. Langelandske drivhusgrøntsager som tomater og agurker er også en mangelvare.

Ren mad giver job

I aften er en håndfuld medarbejdere på job for at betjene buffetkunderne, og hen over sommeren har vel 10-12 været beskæftiget i butik og cafe, de fleste nogle uger eller på deltid. Optimistisk vurderer Sus her efter de første fire-fem måneder, at forretningen vil skabe tre-fire arbejdspladser omregnet til fuld tid.

Langelands turist- og erhvervsdirektør Anne Mette Wandsøe er imponeret. Hun har haft sine egne feriegæster med på fire besøg på Skovsgaard her i sommer, og hun har lokket dem med det nye MadMarked:

"Det er sommerens hit på Langeland," konstaterer hun og roser konceptet: "Gæsterne kan først opleve den flotte køkkenhave, afgrøderne på markerne og dyrene i staldene. Og bagefter købe eller nyde de gode råvarer i butik og cafe."

"Jeg har stor respekt for Naturfonden, som i den grad har revitaliseret Skovsgaard og skabt en ny turistattraktion i attraktionen," siger direktøren.

Eneste anke

"Jeg kunne godt ønske mig endnu flere madvarer produceret lokalt, så varerne er ikke bare økologiske, men også bæredygtige. Det ville også skabe endnu flere lokale job," siger direktøren.

Det ønske deler hun jo med

MadMarkeds Sus, og Jesper Skibstrup, direktør for MadMarked-konceptet i Danmark, skubber også på:

"Succesen med Skovsgaard MadMarked giver en god basis for, at lokale producenter begynder at lægge om til økologi. Det er bare med at komme i gang," siger han og roser den langelandske udgave af markedet:

"At drive et MadMarked kræver drive, energi og passion. Alle tre dele er til stede her på Langeland, som har vist sig at være det helt rigtige sted. Jeg synes, vi har bevist vores teori: Folk vil gerne have god mad lavet af lokale råvarer på en ordentlig måde. Og jeg vil gerne rette en varm tak til Naturfonden, som har stillet sit gods til rådighed.

Sus glæder sig til jul

Eventyret slutter ikke her. Sus vil holde åbent i butik og cafe året rundt. Sammen med Jesper har hun planer om at åbne en filial i Svendborg i efteråret og en webshop med grønne varer fra Skovsgaard Gods. MadMarked holder åbent hele året, Sus har særlige planer for efterårsferien, og til jul går det for alvor løs:

"Kan du ikke se det for dig? Parken dækket af sne, brændende fakler, varm hygge inden døre – vi har jo de oplagte rammer. Jeg glæder mig allerede." ■

Fakta:

Skovsgaard MadMarked kombinerer fødevarerbutik, cafe og restaurant. Det ligger på Skovsgaard Gods, Kågårdsvej 8, Hennemed, 5900 Rudkøbing

Åbningstider til og med efterårsferien:

Alle dage kl. 10-17, torsdag kl. 10-21. Fra uge 43: Torsdag kl. 10-21 (med buffet), fredag, lørdag og søndag kl. 10-17

Find markedet på www.facebook.com/skovsgaard.madmarked

MadMarked findes også i Præstø, Lynæs og St. Heddinge. Madmarkederne arbejder sammen, blandt andet leverer Skovsgaard både råvarer og forarbejdede produkter til de øvrige markeder

NÅR GASSEN GÅR AF BALLONEN

Danmark er på vej mod en ny æra i udvindingen af fossile brændsler

ORD JON DETLEFSEN & SØREN LARSEN

ILLUSTRATION ØIVIND HOVLAND

I Dybvad i Nordjylland forbereder et fransk energiselskab sig på at indlede et dansk gas-eventyr. Fire kilometer nede i den danske undergrund ligger – måske – 186 milliarder kubikmeter skifergas og venter på at blive hevet op. Det vurderer United States Geological Survey (USGS). En mængde gas, som svarer til gasproduktionen på Nordsøen fra 1972 til 2011, i 39 år, og som forventeligt betyder en årlig milliardindtægt til den danske stat. Den indledende fase op til den første prøveboring koster mindst 200 millioner kroner og er i fuld gang.

Skifergas ligger fanget i skiferlagene i undergrunden og udvindes ved hjælp af hydraulisk frakturering, populært kaldet fracking. Via horisontale borin-

ger frigøres gas fra skiferlagene. I processen bruger man en blanding af vand, sand og kemikalier, der ved meget højt tryk pumpes ned i undergrunden og sprænger skiferen. Sandkornene holder revnerne åbne, og skifergassen frigøres og suges op til jordoverfladen gennem borehullet.

Daværende energiminister Lykke Friis (V) gav i 2010 det amerikanske olie- og gasselskab Devon Energy tilladelse til efterforskning og udvinding af skifergas i Danmark. Franske Total overtog tilladelsen fra Devon Energy, men det har ingen indflydelse på den seksårige kontrakt om efterforskning og udvinding af skifergas i Nordjylland og i Nordsjælland.

Delt ejerskab

Tilladelserne lyder på licens til seks års efterforskning og udvinding af skifergas. Total ejer 80 procent af licensen, og den

statsejede Nordsøfonden ejer de resterende 20 procent. Den forrige Energiminister, Martin Lidegaard, indførte et midlertidigt stop for yderligere tilladelser, indtil der er draget erfaringer fra de nuværende.

Udvinding af skifergas ved hydraulisk frakturering er kontroversiel og har vakt stor røre i Nordamerika, hvor metoden er opfundet og udviklet, og hvor dens konsekvenser er begyndt at gå op for folk. Her raser debatten om fracking, der blandt andet beskyldes for at forurene grundvandet og for at sætte folkesundheden på spil. Omkostningerne ved fracking er enorme, ligesom mange mener, gevinsten også er det. Mens nogle herhjemme ser frem til et boom i udvikling og økonomisk vækst med et dansk skifergaseventyr, frygter andre risiciene for uoprettelige skader på natur, miljø og folkesundhed. ■

“

Det handler om at tage en beslutning om, hvor vi vil hen.

Sine Beuse Fauerby, DN

”

TO VIRKELIGHEDER

Vi har endnu ingen langvarig erfaring med skifergas i Europa. Det kræver et blik over Atlanten for at få en fornemmelse af virkeligheden med hydraulisk frakturering

ORD **JON DETLEFSEN & SØREN LARSEN**

Europa er den ukonventionelle skifergasudvinding stadig i sin spæde opstart. Her findes endnu ingen reelle erfaringer og undersøgelser, der kan fortælle om positive eller negative konsekvenser. Hydraulisk frakturering har været brugt i en lang årrække på Østersøen, men skifergasudvinding på den danske landjord har ikke fundet sted. Det er dog ingen nyhed i Nordamerika, der har oplevet kommerciel udvinding af skifergas i større omfang de seneste 25 år med en eksplosiv vækst det seneste tiår.

Følgerne af hydraulisk frakturering er heller ingen nyhed i Nordamerika, hvor debatten er intens. Gasindustrien og myndighederne besidder en stålsat vilje til at udvinde, hvad udvindes kan. Og grønne organisationer, en lang række forskere og den fracking-ramte befolkning ser efterhånden mere og mere bekymrede til, mens verden forandrer sig for øjnene af dem.

Finanskrisen

I mange lokalsamfund oplever man et økonomisk boom, når de

store olie- og gasselskaber kommer for at udvinde skifergas. Man frasælger eller leaser rettighederne til undergrunden under sin jord til gasselskabet og tjener potentielt gode penge. De mindre samfund i udkantsområderne har været hårdt ramt af finanskrisen med fraflytninger og omfattende arbejdsløshed til følge, og generelt hilses gaseventyret velkommen af befolkning og politikere. Der sker en betydelig opløstring, småbyerne kommer til live, det strømmer til med nye, arbejdshungrende indbyggere, og økonomien får et tiltrængt opsving.

Men som årene er gået, har det vist sig, at der er en alvorlig bagside af medaljen. Intens udvinding af skifergas har store konsekvenser på mange niveauer. Der sker en markant, industrialiseret landskabsforandring med omfattende logistiske følger, tung lastbiltrafik og støj. Luft og vand forurenes af gas og kemikalier. Og der er alvorlige helbredsmæssige følger ved at leve tæt på skifergasboringerne.

Generelt er forskningen i sundhedseffekterne af hydraulisk frakturering begrænsede. Men studier påviser sammenhænge mellem lavere fødselsvægt og fødselsdefekter, som for eksempel hjertefejl, ved børn født i områder med skifergasudvinding. Og flere

Kilder
CHPNY-Fracking-Compendium, EU departement miljø rapport fracking, Europa Kommissionen minimumsprincipper fracking, Fracking study Europe, Health-Report-Full-FINAL-sm, Rapport kemikalier US, Repræsentanternes Hus, Rapport metangas, luftforurening, USGS Don Gautier, Undiscovered Resources in the Alum Shale of Denmark, VVM skifergas efterforskningsboring Dybvad, DN-høringsvar-skifergas-050514.

studier dokumenterer en markant forhøjet forekomst af kemikalieforurening i luften omkring bostederne. Forurening, som ved flere lejligheder betegnes som potentielt kræftfremkaldende.

Forgiftet drikkevand

Undersøgelser viser en klar sammenhæng mellem forekomsten af metangas i private drikkevandsboringer og øget aktivitet af skifergasudvinding. Enkelte steder har det været nødvendigt at evakuere folk fra deres hjem på grund af eksplosionsfare fra metangassen. Og i adskillige tilfælde er et gasselskab blevet pålagt af myndighederne at sørge for levering af rent drikkevand til lokalbefolkningen, da lokale drikkevandsboringer har været forurenede af kemikalier.

I Texas viser registreringer af brystkræft et sammenfald med skifergasudvinding. På nationalt plan falder antallet af tilfælde. Men i seks amter i Texas steg brystkræfttilfældene med 20 procent i perioden 2005-2008. Da var samme seks amter hjemsted for den mest omfattende skifergasudvinding i Texas. Og udvindingen er steget markant siden.

I en opsigtsvækkende retssag har en domstol i Texas netop tildelt familien Parr en erstatning

på knap 3 millioner dollars. Familien bor blot 90 meter fra en skifergas-borerig i et af de seks ovennævnte amter i Texas. Siden 2008 har Lisa Parr lidt af stigende problemer med helbredet. Svimmelhed, kronisk næseblod, uregelmæssig hjerterytme, muskelspasmer og åbne sår. Senere har også hendes mand og datter fået samme symptomer. Læger fandt spor af 20 forskellige kemikalier i Lisa Parris krop.

Vi skal vælge

Domstolen i Texas fandt det beviseligt, at skifergas-aktiviteterne bærer skylden for familien Parris helbredsproblemer. Sagen er formentligt ikke slut endnu, da sagsøgte Aruba Petroleum ventes at anke dommen.

Advokatfirmaet Carr & Carr i Oklahoma har følgende på listen over de problematikker, der ydes advokatbistand til: Naturgasekspllosioner og vandforurening efter fracking-ulykker. Her lever man i skifergasvirkeligheden.

Herhjemme skal vi tage stilling til, hvilken virkelighed vi vælger. Valget står mellem kortsigtet økonomisk vækst-paradigme på den ene side og på den anden at passe på vores verden – naturen, miljøet og med folkesundheden som en vigtig tilføjelse. ■

FRACKING I TAL

United States Geological Survey (USGS) vurderer, at der findes 186 milliarder kubikmeter skifergas i den danske undergrund. Det svarer til 39 års gasproduktion i Nordsøen.

VAND

19 MIO. LITER
VAND

Det gennemsnitlige vandforbrug ved fracking i USA er 19 mio. liter vand pr. boring.

46000

Et vandmængde svarende til 46000 danske gennemsnitfamiliers daglige forbrug.

558 X

En vandmængde, der fylder 558 tankbiler.

KEMIKALIER

Ved hver boring tilsættes 0,05% kemikalier. Det er 9,5 ton kemikalier pumpet ned i undergrunden pr. boring.

3,8 MIO. LITER
SPILDEVAND
PR. BORING.

80% af bore-blandingen forbliver i undergrunden. 20% kommer retur. Det giver 3,8 mio. liter spildevand pr. boring. Svarende til 111 tankbiler.

9100
=

186.000.000.000

USGS vurderer, at det kræver mere end 9100 boringer at hente de 186 milliarder kubikmeter skifergas op den danske undergrund.

6,8
ÅRS
VANDFORBRUG

Vandforbruget ved 9100 boringer er 1729 milliarder liter. Det svarer til den danske befolknings samlede vandforbrug i 6,8 år.

905 X 345,8
MILLIARDER
LITER

Kemikalieforbruget ved 9100 boringer er 86,4 milliarder liter. En mængde, der fylder 905 kemikalietankskibe.

Spildevandsmængden ved 9100 boringer er 345,8 milliarder liter. Svarende til indholdet af 18100 kemikalietankskibe.

KEMI I UNDERGRUNDEN

Ved udvinding af skifergas bruges en lang række skadelige kemikalier, der er kræftfremkaldende og luft- og vandforurenende. Men præcist hvilke, får vi først at vide, når udvindingsprocessen skal sættes i gang

ORD JON DETLEFSEN & SØREN LARSEN

ILLUSTRATION TROELS MARSTRAND

I forbindelse med den forestående prøveboring i Nordjylland er der udarbejdet en VVM-redegørelse, der viser, hvilke kemikalier, som skal benyttes til prøveboringen.

Da det er en prøveboring, bliver der ikke benyttet andre kemikalier end dem, der skal sørge for, at borehullet forbliver tæt hele vejen ned til skiferlaget. I følge VVM-redegørelsen sker det med en

række relativt harmløse stoffer.

Miljøvurderingen tager ikke højde for risiciene ved en egentlig udvinding af skifergas, hvilket Danmarks Naturfredningsforening kritiserer i sine VVM-høringssvar. Her er det blandt andet VVM-rapportens opgørelse af kemikalier, der bliver kaldt 'Stærkt kritisabel'.

"Det er foruroligende, at metoden, der er anvendt her, hverken følger de gældende danske og europæiske retningslinjer for grundvandsbeskyttelse og drik-

kevand, eller danske og europæiske retningslinjer for (risiko) vurdering af kemikalier, der kan indtages via drikkevand, luft og støv," skriver DN og mener i samme omgang, at VVM-rapporten kun er udført for at muliggøre skifergasprojektet.

Mange høringssvar mod fracking

DN er langt fra den eneste, grønne forening, som ser skeptisk på skifergasudvinding. NOAH Friends of the Earth Denmark, Net-

værk til Oplysning om skifergas, Skifergas Nej Tak, Greenpeace og Frederikssund Klimaforening er alle kommet med omfattende høringssvar omkring det forestående projekt.

Ligeledes har en lang række borgere indgivet høringssvar, og bekymringerne er mange. Radioaktivt materiale kan bores op fra undergrunden, ingen ved præcist hvilke kemikalier, der pumpes ned i undergrunden, frygt for jordskælv, øget luftforurening og, ikke mindst, at drikkevandet vil blive forurenede og dermed ødelagt.

Utætte fra dag 1

Netop sundhedsrisiciene er et af problemerne, blandt flere. Skifergasboringerne passerer gennem grundvandsvandreservoirerne, og utætheder i konstruktionen vil kunne betyde, at farlige kemikalier blander sig i vores drikkevand. Det indebærer en betydelig sundhedsrisiko.

Hos Danmarks Naturfredningsforening konstaterer man i høringssvaret, at et stort antal af skifergasboringerne er utætte allerede fra de tages i brug.

“USA har i uafhængige studier af 3.653 brønde, etableret efter 2010, altså nye brønde, vist, at over 6.5 procent af brøndene lækede allerede fra den dag, de blev etablerede, og disse tal inkluderer kun læk ved terrænafslutningen. Faktum er, at uanset hvordan man vender og drejer det, så viser disse tal, at der er en risiko.”

Kemikaliecocktails til alle boringer

De såkaldte tilsætningsstoffer, man blander i det vand og sand, der pumpes ned i undergrunden, er nogle af de mest farlige og giftige kemikalier, man kan forestille sig. Blandt de hundredvis af forskellige kemikalier, der benyttes i processen ved udvinding af skifergas, er stoffer, der er kræftfremkaldende og kraftigt luftforurenende.

Men det har ikke været let at få klarlagt, hvilke kemikalier,

der benyttes. I USA har gasselskaberne en særlig klausul, der tillader dem at hemmeligholde kemikalieforbudet. De har lov at holde kortene tæt ind til kroppen som en forretningshemmelighed af hensyn til konkurrencen.

Først efter en forespørgsel fra Komiteen for Energi og Handel under Repræsentanternes Hus oplyste en række selskaber, hvilke kemikalier, de benyttede. Oplysningerne om 750 forskellige kemikalier benyttet ved udvinding af skifergas blev publiceret i rapporten ‘Chemichals used in hydraulic fracturing’ i april 2011. Men som rapporten selv nævner, har man stadig ikke fået det fulde overblik.

“I mange tilfælde, har olie- og gasselskaberne ikke været i stand til at give komiteen det fulde kemiske overblik over de hydrauliske fraktureringsvæsker, de brugte,” konstateres det i rapportens indledning.

Nogle af de farligste kemikalier i rapporten kan ses i “bjælken” til højre. Listen fortsætter med bly, Benzylchlorid, Naphtalen, Diesel og mange flere. Faktisk er der mere end 100 kræftfremkaldende stoffer og mere end 100 kraftigt luftforurenende stoffer listet op i rapporten.

Samme rapport fortæller, at gasselskaberne, med hydraulisk frakturering, pumpede næsten 40 millioner liter kræftfremkaldende kemikalier ned i USA's undergrund i perioden fra 2005 til 2009. Siden 2009 er borehyppighed og tæthed øget eksplosivt.

Den amerikanske skifergasproduktion er nået op på 611 milliarder kubikmeter. Til det arbejde har olie- og gasselskaberne brugt store mængder kemikalier.

I forbindelse med boringen i Dybvad er det hovedsageligt boremudder, som bliver sendt ned i undergrunden. Det skal stabilisere borehullet, og det består primært af lerminerale, som er tilsat nogle kemikalier, som giver muddret den rette konsistens.

Nu skal der ikke udvindes gas i Dybvad - endnu, men ved gasudvinding skal skiferlaget først

sprænges og efterfølgende skal revnerne holdes åbne, så gasen kan frigøres. Det sker ved hjælp af lang række kemikalier. I alt blev der i perioden 2005 og 2009 brugt 3.546 milliarder liter ‘fraktureringsprodukter’, altså kemikalier, i boringerne – et tal, som ikke indeholder det vand, som yderligere bliver tilføjet boringerne. I den amerikanske rapport opridses 2.500 forskellige produkter, der indgår i 750 forskellige forbindelser. Af de 2.500 produkter har det vist sig, at 650 af produkterne indeholder kemikalier, der enten er kræftfremkaldende, omfattet af den amerikanske vandbeskyttelseslov eller på listen over farlige luftforurenende stoffer – i nogle tilfælde er de alle tre ting på én gang.

Ingen kender langtidseffekten

Frygten er altså, at kemikalierne forurenar drikkevandet. Selvom det kun er en prøveboring, frygter mange, at det blot er startskuddet til et nyt gaseventyr, hvor boringerne kommer til at stå side om side med en uundgåelig luft- og vandforurening.

Fortalere for fracking i Danmark har talt om, at tilfældene i USA er grelle, og at det ikke er dem, vi herhjemme skal skele til, når det kommer til internationale erfaringer på området. I stedet mener de, at vi skal se mod Canada. Men her er der heller ikke enighed om, at skifergasudvinding er ufarligt. I en rapport udarbejdet af en gruppe canadiske topforskere for det statslige “Environment Canada” opfordres der til forsigtighed i forhold til at udvinde skifergas.

Der er grund til at tro at skifergasudvinding er en risiko for vandressourcerne, men omfanget af den risiko, og om substantiel skade allerede er sket, kan ikke vurderes på grund af mangel på videnskabelig data og forståelse, står der i rapporten, som af samme grund opfordrer til, at man går forsigtigt til værks, hvis man skal udvinde skifergas – netop på grund af farer for at gøre skade på miljøet. ■

NOGLE AF DE FARLIGSTE KEMIKALIER

Benzen, kræftfremkaldende opløsningsmiddel, kan forårsage fødselsskader og leukæmi.

Akrylamid, kræftfremkaldende og skadeligt for nerver, arveanlæg og forplantnings-evne.

Ethylhexyl, ftalat, kræftfremkaldende og reproduktionshæmmende.

Formaldehyd, kræftfremkaldende, skadelig for luftvejene.

Toluen, opløsningsmiddel, der normalt tilsættes benzin. Luft- og vandforurenende og kræftfremkaldende.

Ethylbenzen, meget brandfarligt stof. Vand- og luftforurenende.

SKAL DANMARK HENTE SKIFERGAS OP FRA UNDERGRUNDEN?

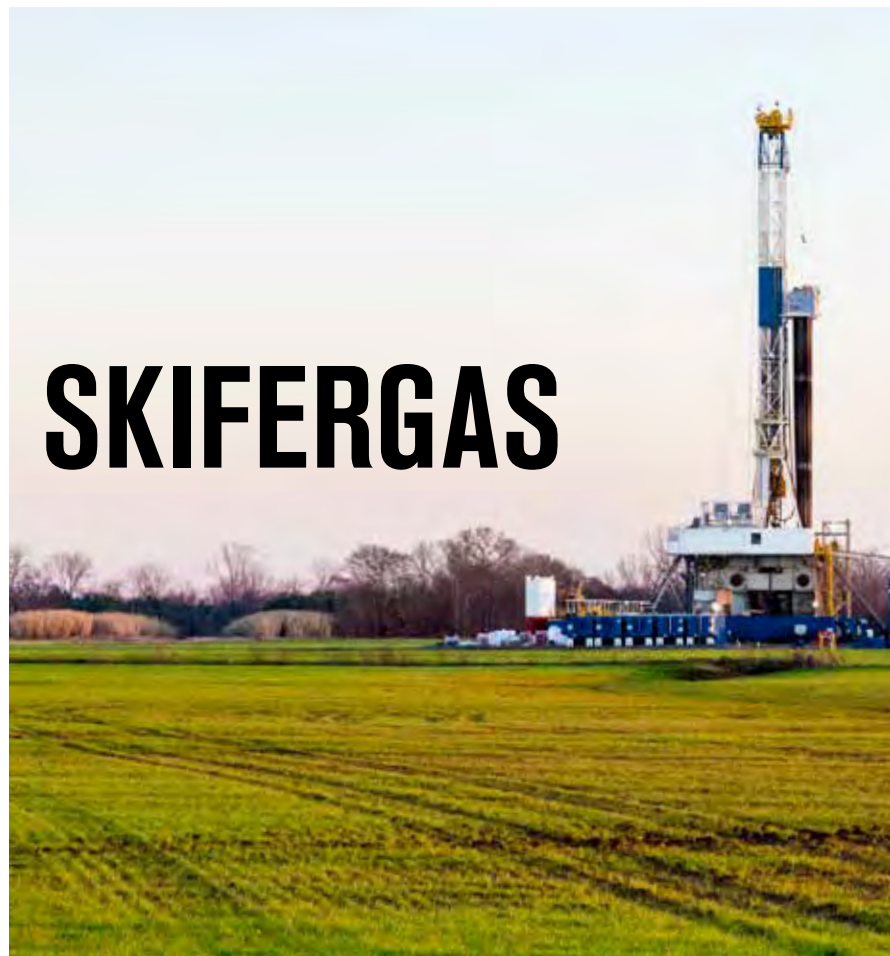
Ja
15%

Nej
53%

Ved ikke
32%

Kilde: Medlemsurvey. 6.000 medlemmer har fået spørgsmålet.

SKIFERGAS

Der mangler en generel europæisk lovgivning for den ukonventionelle udvinding af skifergas. Men sådan skal det blive ved med at være, har Europa-Kommissionen besluttet

ORD **JON DETLEFSEN & SØREN LARSEN**

Frankrig og Bulgarien har helt forbudt hydraulisk frakturering, og senest barsler Tyskland med hårde restriktioner over for den ukonventionelle udvinding af skifergas, da "beskyttelsen af drikkevandet og sundheden har den største værdi for os," som Tysklands miljøminister udtaler det.

I en rapport fra 2011 vurderer EU-Parlamentets miljøudvalg, at udvinding af skifergas er for usikkert og risikabelt, at det er for omkostningsfuldt, og at den økonomiske og energimæssige gevinst kun er kortsigtet.

Rapporten påpeger, at der ikke på nuværende tidspunkt findes et regelsæt, der i tilstrækkelig grad kan varetage den komplekse

I INGENMANDSLAND

PRØVEBORING

Dybvad i Nordjylland. Her skal foretages prøveboring efter skifergas for første gang i Danmarkshistorien. Her ses en vandboring, der udføres før selve prøveboringen

proces med hydraulisk frakturering. Der er i forvejen en del regulativer, eksempelvis under minedrift, miljøregler, konventionel naturgasudvinding og så videre, der delvist kan dække skifergasudvinding, men der er afgørende huller, hvor der så at sige vil være lovløshed.

Nogle af de mest kritiske huller i eksisterende, europæisk lovgivning er i godkendelse og kontrol med kemikalier og inden for behandling og omgang med forurenset spildevand, som er giftigt af kemikalier, og som også kan være fyldt med tungmetaller og potentielt radioaktivt.

I rapporten overvejes det, om injektionen af kemikalier i den europæiske undergrund helt

bør boykottes, eller at man, i det mindste, bør have fuld offentlighed om de benyttede kemikalier, hvis omfang lovmæssigt bør begrænses.

Og så stilles der generelt spørgsmålstejn ved fornuften i at udvinde skifergas:

“Det er meget sandsynligt, at investeringer i skifergas-projekter, om overhovedet, vil have en meget begrænset effekt på gasforsyningen og ikke vil virke efter hensigten, da man ville give indtrykket af en garanti for gasforsyning i en tid, hvor signalet til forbrugerne bør være energibesparelse, mere effektive foranstaltninger og udskiftning (af fossile brændstoffer, red.).

Rapporten tager udgangspunkt

i forholdene i Nordamerika, hvor skifergasudvinding på landjorden har fundet sted i større, kommercielt omfang længere tid end nogen andre steder.

På baggrund af erfaringerne i Nordamerika vurderer EU-Parlamentets Miljøudvalg, at der ved skifergasudvinding vil være en høj risiko for langvarige negative effekter som grundvandsforurening, forurening af overfladevand og luftforurening, der vil være et betragteligt tab af land, en negativ indvirkning på biodiversiteten og omfattende støjgener.

På trods af hullerne i europæisk lovgivning og på trods af de omfattende, negative risikovurderinger, besluttede Europa-Kommissionen tidligere i år, at der ikke skal foretages lovgivningsmæssige reguleringer på europæisk niveau. I stedet henstilles til de enkelte EU-medlemslande at følge en række principper for hydraulisk frakturering opstillet af Europa-Kommissionen.

I henstillingen opfordrer Europa-Kommissionen især medlemslandene til at:

- planlægge udviklinger og evaluere potentielle kumulative virkninger, inden de udsteder licenser.
- vurdere nøje, om der er miljømæssige påvirkninger og risici.
- Sikre, at borehullets integritet lever op til standarden for bedste praksis.
- kontrollere den lokale vand-, luft- og jordkvalitet inden aktiviteterne påbegyndes, så eventuelle forandringer eller risici kan blive overvåget og tacklet
- føre kontrol med luftemissioner, f.eks. drivhusgasser, ved at separere gasserne.
- informere offentligheden om brugen af kemikalier i individuelle borehuller.
- Sikre, at operatører gennemfører projektet ved hjælp af bedste praksis.

Henstillingerne er ikke juridisk bindende, og der vil fortsat være en mangelfuld europæisk lovgivning inden for ukonventionel gasudvinding med alvorlige mangler på kritiske områder. ■

HVAD ER MILJØ- OG SIKKERHEDMÆSSIGT FORSVARLIGT?

I Frederikshavn Kommune er der bekymringer over skifergas-planerne. Til trods for, at kommunen selv gav Total lov til at foretage en prøveboring

ORD JON DETLEFSEN & SØREN LARSEN

ILLUSTRATION ØIVIND HOVLAND

VVM

-redegørelsen sagde, at der ikke var noget sikkerhedsmæssigt uforvarligt i at udføre en prøveboring. Derfor gav byrådet i Frederikshavn selskabet Total tilladelse til at iværksætte projektet. Men selvom gasselskabet har fået lov at prøvebore, så er der stadig bekymringer at spore hos borgmesteren for Danmarks nordligste kommune, Birgit S. Hansen (S).

Hun kan ikke bestemme, om der skal bores, eller om der i fremtiden skal udvindes gas. Folketinget har kontrollen over undergrunden. Det store spørgsmål, der melder sig hos Birgit S. Hansen, er, hvor langt Folketinget vil lade olie- og gasselskaberne gå i bestræbelserne på at udvinde den gas, som no-

gen håber og andre frygter findes i den nordjyske undergrund.

Et spørgsmål, som hun mener, politikerne fortsat mangler at svare på med andet end 'at det skal være miljø- og sikkerhedsmæssigt forsvarligt.'

Ikke en ønskesituation

"Det er der, jeg siger, 'hør her, vi bor her, det er os, der er afhængige af - og fortsat gerne vil have - verdens stort set reneste grundvand.' Jeg bor selv under en kilometer fra borestedet, men også for den her kommunes skyld, er jeg meget interesseret i, hvad der kan ske og skal ske. Om gassen skal op," siger borgmester Birgit S. Hansen.

"Det er ikke en ønskesituation, hvor vi går og glæder os over, at vi bliver det første sted i Danmark, hvor staten har givet lov til at søge efter skifergas, og om det eventuelt skal udvindes. Det vil jeg ikke sige, at jeg er lykkelig

for som borgmester," siger Birgit S. Hansen, som har haft en del overvejelser over konsekvenserne ved skifergasudvinding.

Hvad er forsvarligt?

"Overvejelserne har jo klart været, om der kan ske skader på mennesker og natur. Der kan man sige helt klart, at der har været flere historier. Nogen mere eller mindre sandfærdige. Men hvad betyder det, når man nu har både en efterforskningsboring og måske en reel udvinding af skifergas? Og der har jo været det her med grundvandet, det har vi jo tænkt meget over. Om det kan tage skade. Der må vi jo sige, at i forhold til en efterforskningsboring giver kun tilladelse på baggrund af en VVM-undersøgelse, som siger, at der ikke bliver gjort noget, som gør uoprettelig skade på miljø eller mennesker. Men når det så er sagt, så efterlyser jeg, at

“
Hvor sikkert skal det
være for, at det er miljø-
og sikkerhedsmæssigt
forsvarligt?”
”

◀ Selvom gasselskabet har fået lov at prøvebore, så er der stadig bekymringer at spore hos borgmesteren for Danmarks nordligste kommune, **Birgit S. Hansen (S)**.

politikere forklarer, og jeg bliver ved med at spørge, indtil jeg får svar, hvad er 'miljø- og sikkerhedsmæssigt forsvarligt?,' spørger Birgit S. Hansen.

Hun opfordrer folketingspolitikere til at finde ud af præcist, hvad de mener med "miljø- og sikkerhedsmæssigt forsvarligt". Birgit S. Hansen er træt af frasen, som hun ikke mener har nogen betydning.

"Hvor sikkert skal det være for, at det er miljø- og sikkerhedsmæssigt forsvarligt? Det er ikke nok, at man bare fyrer det af som en floskel, der lyder lidt pænt. Jeg synes, de er nødt til at gå et spadestik dybere," lyder det fra borgmesteren i Frederikshavn.

Enormt pres på byråd

Hun mener, at hun, og også hendes byrødder, har været udsat for et stort pres i forbindelse med beslutningerne om, hvorvidt Total skal have lov at lave deres prøveboring. Også da byrådet besluttede sig for, at der skulle foretages en VVM-redegørelse. Birgit S, Hansen fortæller, at hun både er blevet ringet op af embedsmænd fra Energistyrelsen og fra Total, og at hun her fra har følt sig presset. Noget, hun aldrig tidligere har oplevet i sin politiske karriere.

Borgmesteren fortæller, at Kommunalbestyrelsen gennem hele episoden har opereret efter forsigtighedsprincippet.

Det er grunden til, at hele byrådet har skullet tage stilling til planerne frem for, at det, som normalt, kun var et lille udvalg. Og der har været rigeligt at få styr på. Kommunen har brugt 1.500 mandetimer på opgaven for at leve op til det ansvar, de som kommune mener, er deres.

Energipolitikken hører til på Christiansborg

"Vi har et ansvar for at passe på miljø og mennesker, og det er det første sted i Danmark, der er en efterforskningsboring. Vi går med livrem og seler, og derfor har vi bestilt en VVM," siger Birgit S. Hansen, som ikke mener, at svaret for, om Danmarks energipolitik hører hjemme hos byrådet i Frederikshavn:

"Der synes jeg, Greenpeace siger det rigtigt. At nu skal ansvaret derhen, hvor det retmæssigt hører hjemme," forklarer hun og hentyder til, at landspolitikerne på Christiansborg skal tage deres ansvar alvorligt.

"Jeg må også sige, at hvis det er sådan, at Staten eller Folketinget vedtager, at der skal udvindes skifergas, så håber jeg, at fokus bliver flyttet til de, som tager eller kan tage beslutningen. Det er ikke Frederikshavns Kommunes byråd," siger borgmester Birgit S. Hansen. ■

EVENTYR ELLER MARERIDT?

Skifergassen skal hives op fra Danmarks undergrund, hvis ikke det har negative konsekvenser for miljøet. Det mener langt det største flertal af Folketingets politikere

ORD JON DETLEFSEN & SØREN LARSEN FOTO SCANPIX

Der bliver ikke udstedt flere tilladelser til efterforskning efter skifergas i Danmark, bestemte Martin Lidegaard (R) som klima- og energiminister i 2012. Først skal resultaterne af det igangværende efterforskningsprojekt, iværksat af VK-regeringen, vurderes og analyseres, og så vil man tage stilling til eventuelle nye tilladelser.

Men den generelle holdning blandt Folketingets politikere er,

at skifergassen skal hives op af undergrunden, hvis den er der. Og hvis det kan gøres miljømæssigt forsvarligt, siger de fleste. Kun et parti er kategorisk imod. Sidste år stemte samtlige partier i Folketinget imod Enhedslistens forslag om et forbud mod efterforskning og udvinding af skifergas i Danmark.

Venstres energiordfører, Lars Christian Lilleholt, er ikke i tvivl om, at skifergas er vejen frem:

“Kan det lade sig gøre at træk-

“
Energiudvalget fik ikke information om, at der var tale om skifergas

”

ke skifergassen op på en miljø-mæssig forsvarlig måde, så er vi parate til det, så vi i en endnu længere periode kan være uafhængige af energiimport. Samtidig kan det bidrage til at erstatte den økonomi, der forsvinder, når olie- og gasforsyningen i Nordsøen langsomt begynder at ebbe ud.” Også i Liberal Alliance skønnes det nødvendigt at udnytte ressourcerne i Danmarks undergrund:

“Udvindingen er nødvendigt, fordi billig energi er en central konkurrenceparameter i en global verdensøkonomi. Hvis vi i Danmark altid vælger de dyreste energiløsninger, så forsvinder virksomheder og arbejdspladser. Det sker allerede nu for de energitunge brancher, og CO2 udledes så i stedet fra Asien og med lang større forurening, end den vi kender til på vores breddegrader,” siger energiodfører for Liberal Alliance Willum Christensen.

Enhedslisten ønsker alle skifer-gasaktiviteter i Danmark stoppet nu og i fremtiden. Men sidste års forslag om et forbud vandt ikke genklang blandt Folketingets øvrige partier, hvilket ærgrer Enhedslistens energiodfører Per Clausen:

“Skifergassen skal blive i undergrunden. Vi skal holde op med at bruge flere fossile brændstoffer i en tid, hvor grøn omstilling er nødvendig. Skifer-gasudvindingen risikerer at forurene grundvandet, når der hældes massive mængder af kemikalier ned i undergrunden. Kemikalier, der ikke kommer op igen.”

Per Clausen påpeger erfaringerne fra udlandet, hvor indvindingen af skifer-gas har vist sig problematisk både for natur, miljø og folkesundhed. Han mener desuden ikke, det hænger sammen, at Danmark påstår at være foregangsland for udvikling af grøn energi og samtidig øger udvindingen af fossile brændsler.

Sneget ind ad bagdøren

Daværende energiminister Lykke Friis nævnte intet om skifer-gas og hydraulisk frakturering over

for Folketingets Klima- og Energiudvalg, da tilladelserne til udvinding og efterforskning af skifer-gas blev udstedt i 2010. Ud fra ministerens oplysninger handlede det om ‘efterforskning og indvinding af kulbrinter’, som det stod i ministerens redegørelse til Folketingets Energipolitiske Udvalg, der behandlede sagen som en standardtilladelse til råstofudvinding.

Den nuværende formand for Folketingets Klima- og Energiudvalg, Steen Gade fra SF, er ikke tilfreds med forløbet og måden, hvorpå tilladelserne er udstedt:

“Det er en stærkt kritisabel fremgangsmåde, den daværende energiminister Lykke Friis anvendte,” siger han og uddyber:

“Energiudvalget fik ikke information om, at der var tale om skifer-gas. Derfor reagerede SF’s daværende medlem af udvalget ikke, da vi generelt ikke modsætter os udvinding af olie og gas i den danske undergrund.”

Ordentlige undersøgelser

Steen Gade fortæller, at havde man dengang været klar over, at det handlede om skifer-gas, ville SF ikke have været med til at udstede tilladelserne. Der skulle i stedet have været iværksat undersøgelser af risiciene på baggrund af de negative miljøkonsekvenser i USA og på baggrund af andre landes forbud mod skifer-gasudvinding.

“Vi er grundlæggende skeptiske over for skifer-gas, hvilket vi bygger på de meget dårlige erfaringer fra USA, hvor miljø-ødelæggelserne i kølvandet af skifer-gaseventyret står i kø,” siger Steen Gade og opstiller en række krav til en eventuel skifer-gasudvinding:

“Hvis der findes gas, og hvis Total gerne vil udvinde gassen, kræver vi sikkerhed mod forurening af grundvandet af kemikalier, fuld indsigt i brugen af kemikalier, sikkerhed for at de store mængder spildevand renses fuldstændigt, samt at der foretages grundige analyser af omfanget af metanudslip.”

Ingen fare

Argumenterne imod udvinding af skifer-gas køber energiodfører Willum Christensen (L) ikke:

“Der er, efter min opfattelse, kun tale om meget teoretiske risici i forhold til grundvandet, hvilket fagkundskaben også bekræfter. Og her må man huske på, at energiproduktion jo altid er forbundet med en eller anden risiko. Og næst efter A-kraft tror jeg ikke, der er ret meget, der er mere sikkert end skifer-gas, når vi taler reelle ulykker og tilskadekomne.”

Den opfattelse deles af Lars Christian Lilleholt (V), der desuden ikke tvivler på, at myndighederne ved, hvad de laver:

“Jeg har stor tillid til de danske miljømyndigheder, som aldrig vil give tilladelse til produktionen, uden det sker under forsvarlige forhold. Det må ikke påvirke drikkevandsressourcer eller jordbundsforhold på en måde, så der opstår problemer i den sammenhæng. Men hvis det kan lade sig gøre, når der ligger et potentiale af skifer-gas i undergrunden, så er vi også parate til at give tilladelse til at trække det op.”

Hvem har ansvar?

Der er delte meninger om fordelingen af ansvaret, hvis der sker et uheld med hydraulisk frakturering i Danmark.

“Det er svært at sige, hvem der har ansvaret. Politikerne har vel det formelle ansvar, men de træffer jo deres beslutninger på baggrund af faglige indstillinger. Sådan fungerer demokratiet,” siger Willum Christensen og suppleres af Lars Christian Lilleholt:

“Ansvaret ligger hos dem, der udvinder gassen. Men der skal vi jo sørge for nogle spilleregler for, hvordan det skal foregå.” Og det handler i følge Willum Christensen ikke kun om ansvaret for udvindingen men også om ansvaret for valget om at lade være:

“Man har jo også et ansvar, hvis man siger nej til udvikling og bruger sine kræfter på grundløse skræmmekampanjer for at retfærdiggøre sin egen eksistens.” ■

TOTAL VIL IKKE UDTALE SIG

Natur & Miljø ville gerne have stillet franske Total en række spørgsmål om skifer-gas og den danske licens. Men Henrik Nicolaisen fra Total ønskede ikke at medvirke i Natur & Miljø.

Ikke flere fossile brændsler

DN siger stop for yderligere udvinding af fossile brændsler – Danmark skal satse på vedvarende energi

ORD **JON DETLEFSEN & SØREN LARSEN** FOTO **TERRITORIUM**

FN's Klimapanel vurderer, at skal vi undgå de store, globale klimaforandringer, skal 75 procent af alle fossile brændsler blive i jorden. Kul, olie og gas. At iværksætte et nyt fossilt eventyr, der bidrager yderligere til den globale opvarmning, er i følge DN at bevæge sig i den helt forkerte retning:

“At begynde på udvinding af flere og ny typer af fossile brændsler er jo en helt forkert energipolitisk prioritering,” siger Sine Beuse Faueryby, der er energi- og miljøpolitisk medarbejder i DN.

“Det handler om at tage en beslutning om, hvor vi vil hen. At hive endnu flere fossile brændsler op af undergrunden er ikke den rette vej mod fremtiden.”

Hun fortæller, at der er flere bæredygtige alternativer til fossil energi. Et godt eksempel er udviklingen af geotermisk energi,

hvor man pumper varmt vand op fra undergrunden og bruger det til opvarmning og omsætning til elektricitet. Sine Beuse Faueryby bryder sig ikke om tanken om, at Danmark skal være et forsøgslaboratorium for den franske energi-gigant Total.

“Husk, at vi med skifergas i Danmark, på kort sigt måske, kan få billig gas. Men på lang sigt får vi regningen for en uoverskuelig forurening. Danmark skal heller ikke bilde sig selv ind, at vi får nogen form for positiv know how ved at lade et fransk firma øve sig på den danske undergrund.”

Lev op til egne mål

I følge DN skal Danmark tage helt afstand fra udvinding af skifergas. I stedet skal vi omstille til bæredygtig og vedvarende energi og dermed leve op til egne mål

om, at Danmarks energiforsyning skal være 100 procent vedvarende inden 2035. Og at alle fossile brændsler skal være udfasede i 2050. Sine Beuse Faueryby frygter, at udvindingen af skifergas kan få uoverskuelige konsekvenser både for natur, miljø og klima:

“I USA har vi set uheld på uheld og utallige eksempler på dårlige erfaringer med skifergasudvinding, hvor grundvandet er blevet forurenet af kemikalier, og hvor der er en reel sundhedsrisiko ved at bo i områder, hvor der udvindes skifergas.”

I Nordjylland er det i forvejen vanskeligt at udvinde drikkevandet, fordi meget af vandet er salt, og fordi det fine sand, som grundvandet ligger i, gør det svært at udvinde det. En forurening af grundvandet med en række af de giftige kræftfremkaldende kemikalier, der benyttes i fracking-coctailen, vil være uigenkaldelig.

“Med den historik, skifergas har i USA, er der ingen vej andet end at benytte os af forsigtighedsprincippet og for en gangs skyld lade tvivlen komme naturen og borgerne til gode. Til trods for, at politikerne taler om, at der kun må udvindes skifergas, hvis det er miljømæssigt forsvarligt, kan de ikke give nogen garantier for, at der ikke sker uheld,” siger Sine Beuse Faueryby og slår fast:

“Ingen kan give garantier for, at det ikke går galt.” ■

FOSSILT BRÆNDSTOF

Skifergas er et fossilt brændstof ligesom olie og kul, og udleder CO₂, når der forbrændes. DN opfordrer derfor til at lade skifergassen blive i undergrunden, da den vil bidrage negativt til den globale opvarmning og kan spænde ben for udviklingen mod mere vedvarende energi. Nye fund af skifergas vil øge den globale beholdning af fossile brændsler, hvilket får prisen til at falde, og det kan meget vel rive tæppet væk under yderligere investeringer i vedvarende energi.

**Bestil Naturkalenderen
2015 i DN's webshop.
Bestil på www.dn.dk/butik**

Med Naturkalenderen kan man hver måned se og læse om den skønneste natur i Danmark og samtidig blive klogere på dyre- og plantelivet i det pågældende område.

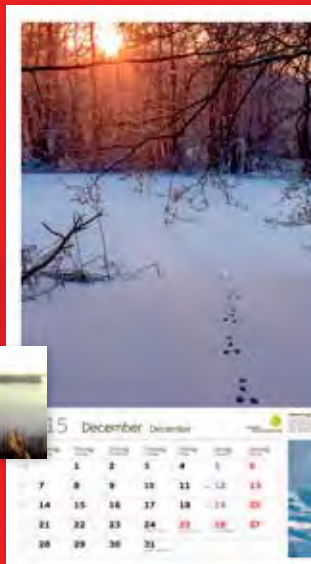
Samtlige månedsark indeholder en stor oversigtskalender med ugenumre, helligdage, og månefaser indtegnet. 39,5X50 cm. Varenr. 4000
Ikke medl. pris Kr. 175,- **Medl. pris Kr. 139,-**

Postkort

12 stk. dobbelte kort med kuverter.
Varenr. 4025

Ikke medl. pris Kr. 119,- **Medl. pris Kr. 89**

**NATURKALENDEREN
2015**

**Samkøb af
Kalenderen og postkort**

Varenr. 3061
Ikke medl. pris Kr. 295,-
Medl. pris Kr. 219,-

**Vi sender gerne
Naturkalenderen
til udlandet**

Naturkalender til Europa
Varenr. 3062

Ikke medl. pris Kr. 229,-
Medl. pris Kr. 189,-

Naturkalenderen til
Øvrige udland

Varenr. 3063
Ikke medl. pris Kr. 275,-
Medl. pris Kr. 235,-

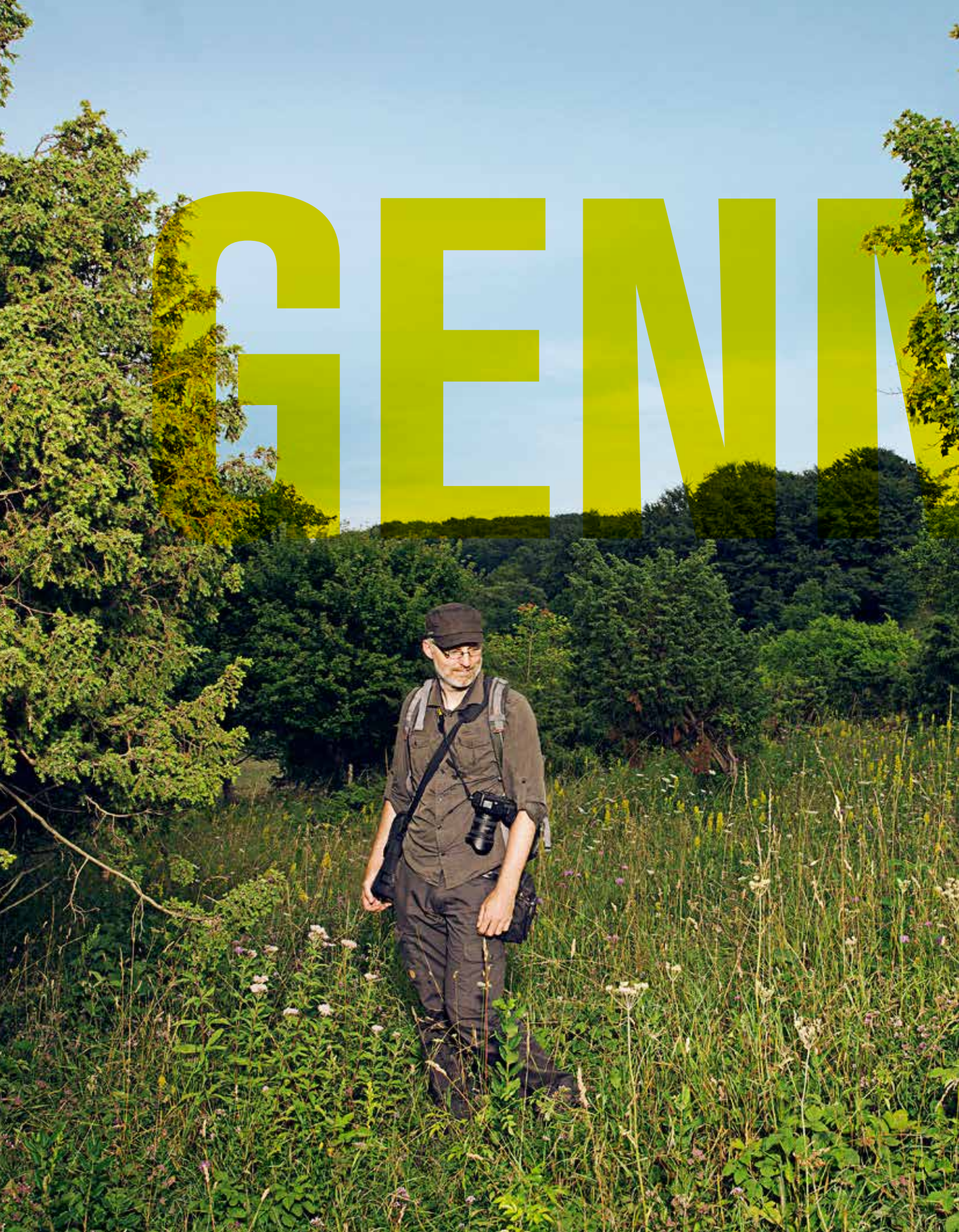

Find vej ud i naturen på
NATURENS DAG
14. september 2014

www.naturesdag.dk

GENIV

MÆLE

Han undres over, at naturen har tabt mælet i Danmark. Selv hæver han gerne stemmen. Også når det er ilde hørt. Nu udfordrer Rune Engelbreth Larsen os til at få øje på naturen og finde ordene igen.

ORD JOHANNE GABEL
FOTO TERRITORIUM

Kridhvide savtakker og spir lyser op. Blæsten slår hårdt på de kalkede mure. Skummer havet op og sender irgrønne og hvidtoppede bølger langt op ad strandens flintesten. En torden rømmer sig højt oppe.

Møns Klint er potent dansk drama, der rammer alle sanser. Svært at sætte ord på uden at blive banal. Ordløsheden vender vi tilbage til. Sammen med Rune Engelbreth Larsen. Han står her med blafrende armygrøn skjorte tøjret af kamerarem og rygsæk og vender ansigtet mod den stride vind.

Den fattige rigdom

Klintens kalden har flere gange drevet Rune Engelbreth gennem græsstien fra vandrehjemmet oppe på Langebjergvej til de yderste skrænter.

“Hvis jeg i dag er på Møn og når frem til Jydelejet en tidlig formiddag, er det slet ikke sikkert, at jeg når ned til klinten før solnedgang,” skriver Rune Engelbreth i sin nye bog ‘Den danske naturs genkomst’, der har et helt kapitel om den græssti, som han førhen hastede igennem. Jydelejet.

Som de fleste andre havde han tidligere blikket fæstnet på dansk naturs kendisser, som spontant

◀ Rune Engelbreth, naturfotograf, i blomstrende merian på overdrevet i Jydelejet på Møn. Ud over diverse sjældenheder rummer Møns østligste græsland Rune Engelbreths personlig favoritter: sommerfuglen kejserkåbe og den genkomne vandrefalk, som har været væk i 30 år.

begejstrer øjet. Nu ser han lige så gerne ned, kigger dybt i det grønne og har fundet et mylder af liv.

“Det paradoksale er, at på de fattigste jorder, hvor afgrøder ikke rigtig gav noget, og man satte kvæget ud for at græsse, finder vi den allerstørste artsrigdom. På en kvadratmeter af denne her type kan der være 50 arter,” siger forfatteren, mens vi bevæger os hid og did gennem Jydelejts bløde bakker. Fyr, birk, røn, vildrose, bærbuske og bøg er filtret sammen i spredte klynger på det lille overdrev, hvor lette blomsterhoveder svæver lavt over tørrede kokasser og afgnavet græs. ▶

Vi ser efter om, der skulle være en enkelt sent blomstrende orkide tilbage her tidligt i august. Det er der ikke. Men naturfotografen Rune Engelbreth har selvfølgelig været her mange gange og har fanget skov-gøgeurt, skovgøgelilje og den sjældne horndrager, som er årsag til, at Jydelejet sammen med det nærliggende 'Høvblege' er udvalgt til bogen. Kriteriet for valget af de i alt 10 steder har været, at det skulle være:

“Steder som det her, hvor der for omtrent et århundrede siden var fantastisk natur. Siden blev det smadret, og så er det forsøgt genoprettet inden for de seneste årtier,” forklarer Rune Engelbreth.

I Jydelejet var der eksempelvis kun en enkelt blomstrende Horndrager tilbage i 1987. Så blev der sat ind med græsning og beskyttelse, og allerede i 1989 var der 82 horndragere. I 2010 var der over 1.700. Sommerfugle er en anden grund til, at Møns genvundne græsland er med i bogen. Over et par af bogens sider udfolder Rune Engelbreth historien om den sortplettede blåfugls sære livsforløb, der kræver både timianblomster og Hedestikmyrer, der vil lade sig narre til at passe sommerfuglelarven i 10 måneder, før Blåfuglen er på sine sjældne sortplettede vinger i bare tre til fem dage.

Wauv – er det Danmark?

Rune Engelbreth tager sig tid til at komme rundt om de gode historier i sin oplevelses- og oplysningsbog, der skal få læseren til at tænke 'Wauv – er det Danmark'. Forventning emmer fra ham, når han med et drenget smil i gråt skæg siger, at han håber, at 'alle' vil læse bogen.

Ligesom Møns Klint er en eye-catcher, appellerer Rune Engelbreth med masser af billeder i bogen til læserens øjne og eventyrtrang. Egne billeder, taget på stedet, selvfølgelig.

“En bæver, en ulv eller en havørn får folk til at lytte efter – og så kan man binde andre historier i halen på dem,” siger han, som mener, at danskerne er vilde med

naturens spænding.

“Vi sidder jo gerne klistret til BBC-programmer om løver, edderkopper og anden sær, smuk eller skræmmende natur fra andre lande. Du kan lave tilsvarende programmer i Danmark. Der er bare ikke nogen, der prioriterer at sende vores stjernedygtige fotografer og formidlere ud for at fortælle om for eksempel den skrig-grønne løvfrø, som klatrer i træer. Når den slikker sol, kan du ellers let komme helt tæt på.”

Med nye øjne

Som han har for vane, gør Rune Engelbreth det selv. Han har tre websites og er involveret i endnu flere. Nu har han på det nærmeste skrevet 10 programmer om genopstandelsen af vildsvin, vandrefalk, havørn, bæver, bison, vildhest, knopsvane, sæl, sommerfugle og orkideer med frække navne. De får alle plads. Ulven traver af sted over flere sider, mens den urgamle, men i dag ubegrundede, frygt for rovdiret bliver rusket, så vi ser på den genkomne ulv med andre øjne: en velkommen nøgleart.

“Ulven er et lille mirakel i dansk natur,” siger Rune Engelbreth. Næsten tre timer er forsvundet i klint og overdrev, og vi sidder på den knap så charmerende campingplads. Men han har stadig ånd til at levere sine pointer: viden forandrer det, øjet ser. Det gælder, hvordan vi ser på en ulv såvel som en græssti.

Ulven er blot et af de emner, hvor han gladeligt deler ud af sin mening og opnåede viden. Han er langt fra naturekspert og betegner sig selv og sine naturbøger som 'en naturfremmed danskers genopdagelse af Danmark'.

Han er forfatter og fotograf. Men måske bedst kendt som samfundsrevser. Det bløde Brammingjyske kan på få sekunder accelerere fra blidt til barskt. Han har skrevet tusindvis af debatindlæg over de sidste 20 år – ikke mindst som fastlønnet blogger 'Engelbreth' på Politiken siden 2007 – og optræder jævnt hen i diverse debatprogrammer. Han lever af at

“

Enhver nutidig digter burde sendes ind i en underskøn bornholmsk sprækkedal og komme ud med en digtsamling

”

RUNE ENGELBRETH LARSEN

Født: 20. august 1967, Glostrup, opvokset i Bramming, gift i 1994 og har tre børn

Uddannelse: cand. mag. i idéhistorie ved Aarhus Universitet, hvor han også var redaktør af tidsskriftet *Faklen* (1996-2001).

Debattør og politiker: Har bl.a. været: formand for Borgerlønsbevægelsen (2001-2001), formand for Minoritetspartiet (2000-2005), medlem af bestyrelsen i European Network Against Racism (2001-2010), initiativtager til netværket Danmarks Løver (2009), og modstandsradioen Danmarks Løver (2010-2011), sidder i bestyrelsen i Dansk PEN og i Danmarks Naturfredningsforenings repræsentantskab, klummeskribent på Politiken siden 2004 og blogger på Politiken.dk siden 2007.

Forfatter og digter: Skrevet 15 bøger, bl.a. digtsamlingerne 'Cirklen og tangenten' (2012) og 'Danmarks krans' (2010) samt bøger om renæssance, tolerance, frihed, humanisme og natur. Senest bogen 'Den danske naturs genkomst', der netop er udkommet.

Redaktør: Danarige.dk, Humanisme.dk og Polifilo.dk

mærkesager, sker der ikke noget som helst, mener han. Det har han i øvrigt sagt direkte til repræsentantskabet i Danmarks Naturfredningsforening i 2013, da han blev inviteret til at give foreningen en opsang. Det gav en del debat. Efterfølgende er han blevet valgt ind i Naturfredningsforeningens repræsentantskab og er i fuld gang med at forberede forslag, der kan give foreningen mere bid.

“Politikere skal presses, før de flytter sig. Så organisationerne kan ikke bruge fokusgrupper og gå efter vindere. De skal definere naturens problemer og løsninger og kommunikere det. Også selvom folk hellere vil høre om noget andet. Man skal turde at være upopulær og kæmpe for sin sag – også i modvind,” siger Rune Engelbreth.

“Du kan godt være skarp, kritisk, redelig og høflig samtidig. Men man kan ikke være skarp, kritisk, redelig og fedte for politikere samtidig,” provokerer han og ønsker sig også, at langt mere af det stærke stof i ‘naturens 100 forsidehistorier’ ville blive taget kritisk op. Om den meningsløse danske bortskydningspligt på vildsvin og om politiske naturprojekter, der ikke gavner naturen og bliver skarpt kritiseret af naturekspert.

Til genmæle

I det hele taget har vi tabt målet, når det gælder naturen, mener Rune Engelbreth. Han gengiver en oplevelse: en biolog forklarede en journalist om havørnens genkomst. Med alskens fakta. Da journalisten spurgte, hvad der egentlig er så fedt ved, at havørnen er tilbage, kunne biologen slet ikke finde ord for det og endte med en lille bleg udgave af sin bejegstring.

“Vores sprog for naturen mangler. Hvorfor er naturen så sjælden gæst hos vores digtere i dag? I et par århundreder har stor litteratur sat ord på naturoplevelsen. Nu er det helt dømt ude, i bedste fald optræder naturen som sarkasme eller morsomheder,” undrer ide-

mene noget og er ikke bange for reaktionerne, selvom han har fået over 50.000 af slagsen gennem tiden, og de til tider har taget form af trusler og personangreb. Eneeste forholdsregel er, at adressen ved Aarhus i dag er hemmelig for at beskytte familien.

Presse – ikke fedte

Af medierne er han castet til at mene det modsatte af Dansk Folkeparti. Selv er han lidt træt af trivialiteten i den scene, der oftest er sat til hanekamp. Med baggrund som idehistoriker, humanist, stifter af verbale modstands- og frihedsbevægelser, et politisk parti og tidlig redaktør af et fyrgigt fi-

lososfisk universitetsblad spænder han videre. Også over naturen.

I juni langede han ud efter politikernes dobbeltsprog på sin blog:

... Vild natur begejstrer. Derfor elsker politikere at klippe snor over til en nationalpark, plante nye træer og holde bordtaler om naturen ... (men) ... Uanset hvor højstemt vi bruger ordet »nationalpark«, løftes naturen hverken af ord eller skilte, og uanset hvor mange klinter, der udpeges som »verdensarv«, er der ikke én dyreart mere, der overlever af den grund.

Hvis ikke naturens organisationer 'spidser hjørnetænderne' og bliver mere skarpe på sine

historikeren Rune Engelbreth sig og rammer den danske ordløshed midt mellem øjnene. Eller rettere, at gengivelser af naturlæde ofte opleves svulstigt. Som banalitet i beskrivelsen af blæsevejre på Møns Klint.

Rune Engelbreth har tidligt fortabt sig i renæssancen, som satte mennesket i centrum, reflekterede over naturoplevelsen og beskrev den. Det gav sig udslag i den danske naturpoesi, som har formået at række gennem tiden og anspore Rune Engelbreths naturinteresse.

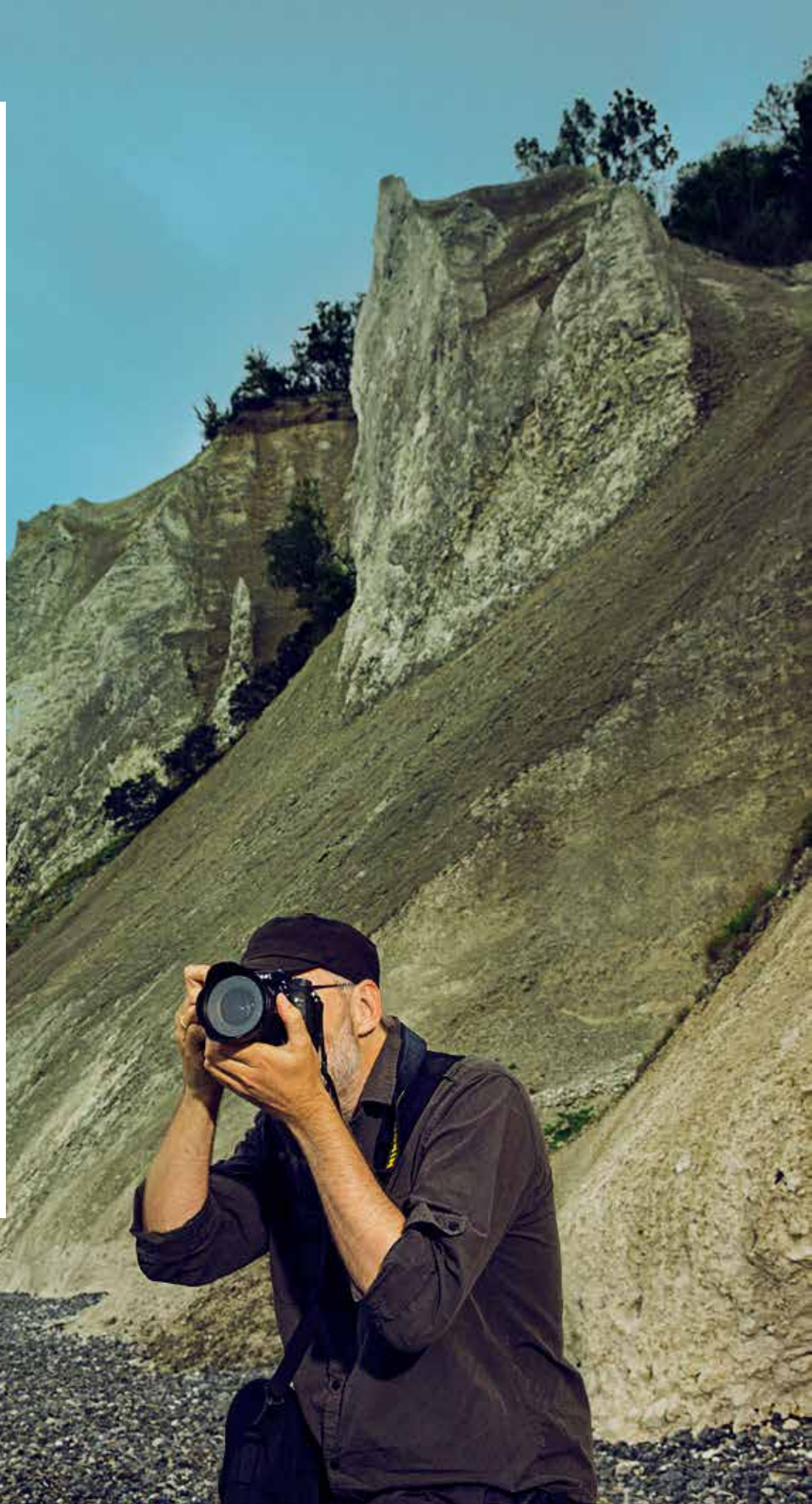
Han havde i årevis pendlet i toget mellem Aarhus og København, da han en dag spurgte sig selv 'Hvad er mon egentlig alt det grønne uden for vinduerne'. Hvorpå han gik ud og så på sit land med nye øjne. Det blev til landskabsbogen 'Danmark er en kvinde' (2009). Inspirationen kom fra litteraturen, som han i bogen kalder 'min foretrukne guide og parlør til et Danmark, jeg havde fortrængt'.

"Enhver nutidig digter burde sendes ind i en underskøn bornholmsk sprækkedal og komme ud med en digtsamling," ... for at få sit digteriske ridderslag forstås.

Rune Engelbreth vil gerne give os et gyldigt sprog for den unyttige, uforudsigelige, uundværlige følelse af at stå i modvind på Møns Klint, se på sommerfugle i Høvblege eller dufte dug på kokasser og afgnavet græs i Jydelejet.

"Naturen er verdens smukkeste digt," siger poeten Rune Engelbreth. Det har han skrevet et digt om. Her er et par linjer: 'for smukkeste er digtet, som verden bedriver og skriver, og dét digt er alt, hvad den omfatter, selv er og bliver'.

(uddrag fra *Verdens smukkeste digt*) ■

Information og omstilling

Gratis avis i fire uger til dig eller en du kender?

Det er vigtigt. Det er sjovt. Det er alvorligt. Du får avisen seks dage om ugen og efter de gratis fire uger, stopper leveringen af sig selv.

Sådan:

Ring 70 10 19 30

eller SMS: INF til 1241

eller besøg information.dk/4ugergratis/nat

Tilbuddet gælder kun husstande i Danmark, der ikke har abonneret de seneste 12 måneder. Prøvetilbuddet er gratis og uforpligtende. Avisen stopper automatisk efter de 4 uger. Sms koster 0 kr. + alm. sms-takst, betaling via mobilregning. Udbydes af Information, Store Kongensgade 40C, 1264 København K.

Information

DE VESTJSKE KRONDYR

Et af årets højdepunkter for mig er kronhjortenes brunst i sep.-okt. Da lokkes de store hjorte frem fra plantagernes mørke for at sikre sine gener ved at samle så mange hinder som muligt, de største hjorte, flest hundyr, sådan sikrer naturen stærke dyr. Der kæmpes, brøles og søles i dertil indrettede huller, som fyldes med urin og for

hjordene alsakens andre vellugtede ting. Alt sammen for at virke store og stærke, og det virker.

En oplevelse man bør unde sig, hvis det er muligt, det er som at blive bragt tilbage til tider, som for længst er ovre, når hjortenes dybe brølen lyder.

TEKST OG FOTO **KELD SKYTTE PETERSEN**

Send dit billede til Billedgalleriet og vind 1.000 kroner.

Ligger du inde med et flot billede fra Danmarks natur, så send billedet på en cd til Danmarks Naturfredningsforening, mrk. Billedgalleriet, Masnedøgade 20, 2100 København Ø. Du kan også vedhæfte det i en mail og sende til kop@dn.dk.

Skriv en billedtekst på cirka 100 ord. Billedet skal som minimum være seks megapixel. Deadline for indsendelse af billeder til næste nummer er den 1. okt. Bladet udkommer den 15. nov. Billeder bragt i Natur & Miljø præmieres med 1.000 kroner.

BARSKÉ BORDSKIKKE I SVALEFAMILIEN

Med udsigt til regn og rusk fløj svalerne lavt i deres akrobatiske jagt på alt godt fra luftrummet til et kuld sekslinger, der var synkront sultne. Hver gang madmoder eller madfader kom tæt på, spærrede ungerne deres røde gab op, så de små kæber var ved at hoppe ud af hængslerne. Gaberiet i svalekuld er altid ramme alvor, for de svaleunger, der har det rødeste gab, kommer først til fadet. Hvis en svaleunge blegner i svælgget, signalerer den svaghed, og da er det ikke sikkert, at forældrene vil aflevere myggen eller fluen til den svækkede. I stedet vælger de en af de stærkere søskende.

Hvorfor bruge kræfter på afkom, der alligevel ikke vil nå med til Afrika? Den "pædalogik" hedder "survival of the fittest". Sommeren 2014 var svalevenlig lang, tør og rig på insekter. Kuldene hos landsvalerne var store, og gabene hos de små var røde. Men ligesom én svale ikke gør nogen sommer, så gør én sommer nødvendigvis ikke nogen svaleb Bestand. Forholdene i fuglenes afrikanske vinterkvarterer og vejrliget på rejsen vil også have spillet med, når næste års frugtbarhed skal gøres op i danske svalefamilier.

TEKST OG FOTO **JAN SKRIVER**

STORMFULDE STUNDER MED LÆKATTEN

ORD JAN SKRIVER FOTO INAAGENCY.SE & NATUREPL.COM

Et møde ansigt til knurhår med Danmarks næstmindste rovdyr er i reglen en hektisk affære, for lækatten ligger sjældent på den lade side. Den er slangesmidig, lynhurtig, årvågen, og så er den i stand til at gå under jorden for at jage gnavere i deres gemakker

Morgenens dug glinsede i græsset som perler af sølv, da jagten gik i gang, eller skulle vi sige i fuldt firspring. Tempoet var hu-hej-vilde rovdyr, da lækatten smøg sig ud af læbæltet og stormede frem. Det var alvor. Nu skulle det være, for den var skrupsulten.

I kanten af den grønne eng, der var fregnet af sorte muldvarpeskud, flygtede mosegrisene i panik op af deres huller i den langhårede græsabat langs grusvejen. Mosegrisene og alle de andre mus er altid på det rene med, at den åleslanke lækat uden problemer kan smyge sig ned i gnavernes gemakker og gangsystemer og tage for sig af retterne. Derfor er mosegrise til enhver tid klar til at forvandle sig fra pølsede tyksækker med underjordiske vaner til adrætte sprintere i åbent land, hvis det gælder livet. Og det gjaldt livet denne morgen.

En håndfuld skrækslagne mosegrise nåede i skjul og sikkerhed, men en af dem endte som en bylt af et bytte i gabet på lækatten. Jeg så ikke selve det lydløse drab, der skete i ly af græsset mellem daggryets perler af dug, men da det hele var overstået, oplevede jeg det vimse, røde rovdyr komme frit frem i kanten af vejen, hvorpå det målrettet spændede af sted. Formentlig med kursen hjemad mod et kuld unger, som man kunne være fristet til at kalde lækattekillinger.

Den danske naturs røde lyn

Ubesværet løb lækatten i hop af sted med sit bytte, hvis størrelse var omkring en tredjedel af den slanke jæger selv. Det vil vist svare til, at et menneske spurtede med en kvart frilandsgris i munden, og hvor mange af os magter lige det, mens vi ser graciøse ud?

Sceneriet varede under et minut. Det er i reglen sådan, det er, når man pludselig møder den danske naturs henrivende lille morder, der yndefuld som en kat og med en hurtighed som en slanges hug skaffer sig kød til dagen ►

og markvejen. Pludselig er den der, og pludselig er audiensen forbi, inden man for alvor nåede at få nærkontakt. Hvad var det egentlig, der skete? Sådan tænker man ofte, når lækatten efter få sekunder frit fremme på ny lader sig sluge af vegetationen og landskabet.

Hvis der ellers kunne hæftes diagnoser på de danske rovdyr, så ville lækatten stå i gruppen af ADHD-ramte, så hyperaktiv, urolig og impulsiv er dens fremtoning. Det er næsten ikke til at forstå, at den er fætter til grævlingen, den bamsede og godmodigt gumpetunge sværvægter i den danske afdeling af mårdyrfamilien.

Lev stærkt og dø ung

Lækatten har en lang og slank krop med en stor overflade i forhold til kroppens volumen, så dyrets varmetab er stort. Tabet bliver dog kompenseret for enden af en glubende appetit, der giver den ny energi. Det lille rovdyr skal hver dag æde en mængde kød, der svarer til omkring en fjerdedel af dens egen kropsvægt på i omegnen af 150 gram. Lækatten må derfor bruge de fleste af døgnets timer på jagtmarkerne.

Måske er det dette hektiske og tilsyneladende stressende liv, der bevirker, at dyret sjældent bliver ret gammelt. Danske lækatte skønnes kun at blive omkring et år. Mens dyret livsbane er kort, så

er dens jagtmarker lange, for den jager i landskabets linjer af læbælter, levende hegn og skovbryn. På den konto har den mistet livsrum i Danmark, hvor større og større markflader tegner landskabsbilledet, når industrilandbruget maler med den brede pensel.

“Vi ved faktisk ikke, hvor stor bestanden af lækatte er i Danmark, men alt peger i retning af, at der i dagens landskab lever væsentligt færre lækatte, end der gjorde for bare få årtier siden,” siger biologen Thomas Bjørneboe Berg.

Han er formand for Dansk Pattedyrforening, som har til formål at fremme interessen for pattedyrene og forbedre deres levevilkår.

“Lækatten bevæger sig sjældent ret langt væk fra landskabets linjer af stendiger, læbælter og græsrigge grøftekanter. Jo flere marker, der bliver lagt sammen i stordriftens navn, og jo flere levende hegn, diger og græsrigge volde, der af den grund forsvinder i kulturlandskabet, desto færre jagtmarker og territorier er der til lækatte. Stordrift med monokulturer af korn og raps får

I november-december skifter lækatten garderobe. Den røde sommerpels bliver hvid, og så træder betegnelsen hermelin i kraft. Hermelinens hvide pels er gennem tiden i Europa blevet brugt som et symbol på kongelighed og renhed. I England er de ceremonielle kåber for medlemmerne af Storbritanniens overhus kantet med skind fra hermelin. Nu om dage, da lækatten er fredet, bruger man oftere kunstigt pelsværk til formålet.

Siden 1982 har lækatten været fredet året rundt i Danmark. I disse år synes trafikdrab at være den største menneskeskabte trussel for lækatten, der siden omkring 1970'erne har mistet levesteder i takt med opdyrkning af enge, moser og små naturområder. Det industrielle landbrug levner ikke ly til lækatten. Selv om lækatten betragtes som vidt udbredt og almindelig over det meste af Danmark, så er tætheden af dyr i bestanden formentlig lavere end tidligere.

“

Hvis der ellers kunne hæftes diagnoser på de danske rovdyr, så ville lækatten stå i gruppen af ADHD-ramte

”

Lækatten kan forveksles med sin nære slægtning bruden, der dog er mindre, men særligt et kendetegn træder tydeligt frem året rundt. Halespidsen hos lækatten er nemlig sort, uanset dens ejer færdes i rød pels om sommeren eller i vintermånedernes hvide dragt. Bruden, der er vores mindste rovdyr, bliver aldrig hvid som lækatten, men bevarer sin røde pels året rundt. Tidligere puttede man lækat og brud i samme navneskuffe og kaldte dem under ét for "væseler".

Tidligere var lækatten i Danmark et almindeligt jagtobjekt. Omkring 1950 blev der hvert år skudt op imod 7.000 lækatte. At dømme ud fra statistikken over jagtudbyttet var lækatten talrigest på Vest- og Sydsjælland, Fyn og i Østjylland, for her blev der skudt flest dyr pr. arealenhed.

bestandene af gnavnere, som lækatten er specialist i at fange, til at gå tilbage. Mangel på føde og færre mulige levesteder generelt i landskabet kan selvsagt aflæses i en ringere bestand af lækatte,” siger Thomas Bjørneboe Berg, der i særlig grad har oplevet lækatten tæt på i Arktis.

Som forsker på den danske forskningsstation Zackenberg i Nordøstgrønland har han haft mange nærkontakter med lækatte, og her har han set, hvordan en tilbagegang i gnaverbestanden direkte kan aflæses i antallet af rovdyr.

“Lækattene i Nordøstgrønland er 100 procent afhængige af lemminger, men da lemmingbestanden de senere år er gået ekstremt meget tilbage, så er der ikke føde til ret mange af de små rovdyr, hvis aktuelle bestand derfor er nede på et minimum,” siger biologen.

Sort punktum året rundt

Om et par måneder er det tid for lækatten at skifte sin røde sommergarderobe ud med en hvid. Det sker i november omkring den årstid, da bilejere i reglen tænker på at sætte vinterdækkene på. Ligesom de fleste bilister tyr til vinterdæk, selv om ingen ved, om vinteren bliver grøn eller hvid, så skifter også lækatten pr. automatik og rutine.

“Formentlig er det den svinde mængde af dagslys, der ud på efteråret fortæller lækatten, at det på vores breddegader statistisk set af camouflagesyn er smart at være hvid. Længere sydpå i Europa bliver lækattene ikke hvide. Farveskiftet er et fænomen, som hører de nordlige egnes vintrere med sne til,” siger Thomas Bjørneboe Berg.

Der er dog ét sted, hvor lækatten er upåvirket af årstidernes skiftet. Det er i halespidsen. Den er sort året igennem, ligegyldigt om sommeren er grøn og våd eller gul af tørke, eller om vinteren er hvid eller grå af gus.

Lækattens halespids er et sort punktum i en historie fyldt med liv og lynhurtige reflekser. ■

Søg tilskud til friluftsliv og naturoplevelser

Udfordringer i træernes kroner

Højt oppe i træernes kroner opdager børn og unge, at de kan mere, end de tror. Klatring er en af de friluftaktiviteter, der er med til at udfordre, skubbe til grænserne, give storlåede oplevelser, og inspirere børn og unge til at bruge naturen. Spejdernes Naturcentre har fået 24.000 kroner i tilskud fra Tips- og Lottomidler til Friluftslivet til træklatringsudstyr. Så nu kan de tilbyde klatreaktiteter for en masse børn og unge.

Du kan også søge tilskud

Du kan også søge tilskud til friluftsfaciliteter og -udstyr fra Tips- og Lottomidler til Friluftslivet. Næste ansøgningsfrist er 1. november 2014.

Friluftsrådet fordeler hvert år Tips- og Lottomidler til Friluftslivet til 400 store og små friluftspjeker med i alt 70 millioner kroner.

Se mere på www.friluftsradet.dk/tilskud.

Friluft
Rådet

EUROPÆISK BIODIVERSITETSDAGSORDEN HALTER

Danmark performer dårligt på de 20 Aichi-biodiversitetsmål, som skal stoppe nedgangen og genoprette biodiversiteten senest i 2020. Men hvordan står det til med målene i nogle af de lande, som Danmark normalt sammenligner sig med? Det giver de seneste landerapporter om biodiversitetens tilstand en idé om.

ORD JENS ANDERS WEJSMARK SØRENSEN FOTO KRISTIAN Ø. PEDERSEN

Danmarks Naturfredningsforening og WWF Verdensnaturfonden har senest i 2013 gennemført en vurdering af, hvordan Danmark performer på de 20 Aichi-biodiversitetsmål, som landet i 2010 tilsluttede sig, da de sammen med 192 andre lande skrev under på FN's biodiversitetskonvention. I vurderingen fremgår det blandt andet, at to mål er opfyldt, otte mål er under udmøntning, mens ni mål er langt fra opfyldelse. Et mål kan ikke vurderes pga. manglende vidensgrundlag. Sammenholdt med, at den seneste nationale strategi og handlingsplan for biologisk mangfoldighed udløb i 2009, underbygger det ikke billedet af, at Danmark er voldsomt engageret i biodiversitetsdagsordenen. Men hvordan står det egentlig til med opfyldelse af målene i forhold til fx Sverige, Tyskland, Holland og Storbritannien, der også har tilsluttet sig de 20 Aichi-biodiversitetsmål. Det giver de seneste landerapporter om biodiversitetens tilstand, der fornyligt er blevet offentliggjort, en idé om.

Sverige – brug for en ekstra indsats

Lad os starte vores rundtur i broderlandet Sverige. Den svenske regering har med stor politisk opbakning gennem organisationen Naturvårdsverket indført 16 miljømæssige kvalitetsmål, der ligger tæt op ad de 20 Aichi-biodiversitetsmål. Den seneste gennemgribende evaluering af disse blev foretaget i 2012, og viser at hele 14 mål ikke vil blive nået ved mållåret 2020. Den årlige opfølgning i 2013 bekræfter dette.

“Det er vigtigt at holde for øje, at målene ikke vil blive nået, med mindre der gøres en ekstra indsats. Men regeringer har altså stadigvæk en forhåbning om, at det kan lade sig gøre,” påpeger Dr. Lars Berg fra det svenske miljøministerium. Han er blandt an-

► **Fascination og biodiversitet.** For få kender til de arter, vi mister, indtil tabet af biodiversitet er stoppet. Træbukkene er en af de mere spektakulære arter, der måske kan bidrage til at arterne får mere plads i vores bevidsthed og i naturen.

det ansvarlig for implementeringen af den svenske landerapport til biodiversitetskonventionen.

Den svenske regering lægger stor vægt på, at den strategi, der nu implementeres, bygger på formidling og øget viden om alle miljøspørgsmål, herunder ligeledes øget forståelse af økonomien bag og det faktum, at oppositionen konstant påpeger, at der er brug for flere miljøkroner.

“Det er kun muligt at løse udfordringerne omkring biodiversitet, hvis alle parter er bevidste om brugen, og om at egne aktiviteter ikke udtømmer ressourcerne. Det er et stort behov for yderligere fokus på, hvordan vi kan motivere til en bedre forståelse af, hvad der er på spil for det enkelte menneske. Vi kan ikke længere løse problemerne med tab af biodiversitet ved blot at beskytte arter og landområder,” påpeger Dr. Lars Berg.

Tyskland – mangel på vidensgrundlag

Regeringen i Tyskland indførte den nationale strategi om biodiversitet i 2007. Ud over 300 konkrete ►

delmål, består den af 19 målbare indikatorer. Så selv om den nationale strategi blev vedtaget, inden de 20 Aichi-biodiversitetsmål kom på banen i 2010, var der ikke nogen umiddelbar grund til at ændre på strategien, da den i det store hele dækker målene i FNs biodiversitetskonvention. Den seneste status af de 19 indikatorer giver ikke noget specielt positivt billede. Syv af indikatorerne kan ikke vurderes pga. manglende vidensgrundlag, og af de 12, der kan, er ti af dem langt fra, eller endog meget langt fra, de ønskede mål.

“Efter min mening er det ikke muligt ud fra de 19 indikatorer, og de mange delmål, at lave en fornuftig overordnet vurdering af biodiversitetens tilstand. Men det dækker ikke over, at den vigtigste indikator om biologisk mangfoldighed og naturkvalitet er meget langt fra det ønskede mål. Og det er en skuffelse,” siger Dr. Kilian Delbrück, der leder afdelingen for generelle og fundamentale aspekter af naturbevarelse i det tyske miljøministerium.

Holland – hastigheden bremset

I Holland begyndte indsatsen for at stoppe tabet af biodiversitet for alvor med implementering af det nationale økologiske netværk (NEN) i 1990. Netværket har forbedret, forbundet og udvidet de hollandske naturområder og har haft succes til at bremse tabet af biodiversitet. Den seneste hollandske landerapport viser dog, at på trods af en del succeshistorier kan det ikke dække over, at der stadigvæk forekommer en nedgang i biodiversiteten. Derudover påpeger rapporten, at de seneste 20 års indsats for at genoprette eller bibeholde naturområder og vilde arter ikke har været effektiv nok og derfor nu er under revision. Holland, der fuldt ud har accepteret biodiversitetskonventionens mål, har ikke udmøntet en specifik aktionsplan for den nationale biodiversitetsstrategi, men har omsat de 20 Aichi-biodiversitetsmål til na-

tionale mål inden for allerede eksisterende planer og programmer. Den hollandske regering arbejder pt. på en visionsplan for naturen, for derved blandt andet at styrke det økologiske netværk yderligere og forbedre miljøerne til beskyttelse af truede arter.

Storbritannien – 60 milepæle

Storbritannien har gennem et biodiversitets netværk udmøntet aktiviteter til implementering af en strategiplan for biodiversitet 2011-2020, og altså de 20 Aichi-biodiversitetsmål. Planen inkluderer blandt andet 60 milepæle, hvoraf 11 er opfyldt, 37 er under udmøntning med nogen fremgang, mens 11 er i opstartsfasen, og én endnu ikke er planlagt.

“Vi er stadigvæk på et tidligt stade i implementeringen af strategiplanen for biodiversitet 2011-2020, og jeg har derfor ikke yderligere kommentarer,” oplyser Clare Hamilton fra det engelske miljøministerium, hvor hun er ansvarlig for udmøntningen af regeringens biodiversitetspolitik.

Hun henviser til den seneste landerapport fra april 2014. Heri kan man blandt andet læse, at selv om der er betydelig fremgang for omkring halvdelen af de 20 Aichi-biodiversitetsmål, så vil det kræve en betydelig øget samlet indsats fra regeringen, fra frivillige og fra alle samfundets relevante parter, hvis målene skal kunne opfyldes.

Konklusionen kan kun være, at uanset om Danmark, Sverige, Tyskland, Holland og Storbritannien, ligesom mange andre europæiske lande, lægger stor vægt på FNs biodiversitetskonvention og de 20 Aichi-biodiversitetsmål, og selvom myndigheder og organisationer er nok så stærkt engageret i at stoppe tabet af biodiversitet, så giver de seneste landerapporter, der såmænd alle fint lever op til de retningslinjer, som konventionen foreskriver, det klare billede, at Europas biodiversitetsdagsorden stadigvæk halter. ■

▼ Store forskelle.

Tal fra Verdensbanken indikerer, at forudsætningerne for at stoppe tabet af biodiversitet er meget forskellige.

	Danmark	Sverige	Tyskland	Holland	Storbritannien
Befolkningstal (millioner)	5,6	9,6	80,6	16,8	64,1
Totale areal (km ²)	43.090	450.300	357.127	41.540	243.610
Skov (%)	13	69	32	11	12
Landbrug (%)	63	8	48	56	71
Vand (%)	2	9	2	18	1
Beskyttet areal (%)	18	15	48	20	28
Truede pattedyr (antal arter)	2	1	5	3	5
Truede fuglearter (antal arter)	4	4	7	4	4
Truede fiskearter (antal arter)	15	12	23	13	43
Truede plantearter (antal arter)	2	5	17	0	15

Kilde: Verdensbanken

Kampagne tilbud

VASK AF TÆPPER

RING 44 99 41 41

- Rigtig vask af ægte tæpper og andre typer tæpper.
- Gratis desinficering i forbindelse med vask.
- Fjerner urin og anden dårlig lugt.
- Få også 15 % rabat på reparation af ægte tæpper.
- Vi afhenter og leverer for kun kr. 125, -.
Landsdækkende service.
- Se priser og mere på www.rensriet.dk

**EKSTRA
15% RABAT**

Tilbuddet gælder til og med
6. oktober 2014

GRUNDLAGT 1958

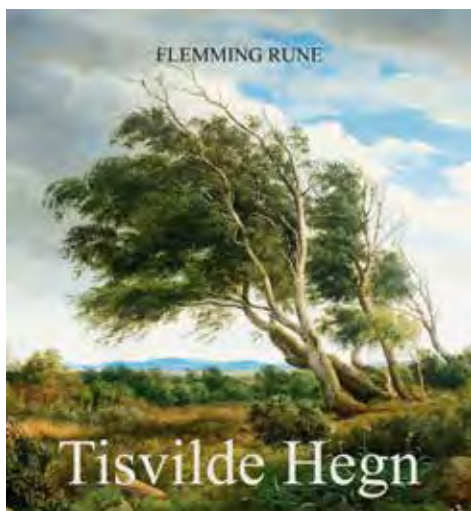
MØBEL OG TÆPPERENSERIET

TLF. 44 99 41 41 • WWW.RENSERIET.DK

LANDSDÆKKENDE SERVICE • FORSIKRINGSGARANTI

BØGER OM NATUR OG MILJØ

Af Søren Olsen

SANDFLUGTSKOVEN I NORDSJÆLLAND

★★★★★

På toppen af det bakkede og frodige Nordsjælland ligger den store sandflugtsskov Tisvilde Hegn, der til

forveksling ligner noget, man finder i Vestjylland. Her mellem Kattegat og Arresø hærgede store sandstorme frem til 1700-tallet, hvorefter man møjsommeligt tilplantede området. Resultatet blev en i sjællandsk sammenhæng helt unik skov. I to store og flot illustrerede bind beskrives skovens historie, lige fra dengang området var et åbent sund til nutidens rekreative naturområde. I en

velskrevet tekst fortæller første bind om geologi, sandflugt, dyr og planter, mens andet bind er et kulturhistorisk leksikon over området. Flemming Rune: Tisvilde Hegn. 612 sider, 450 kr. (Forlaget Esrum Sø).

DE TRUEDE ARTER

★★★★★

De såkaldte rødlistede arter er dyr, planter eller svampe, som vurderes til at være i farezonen for helt at forsvinde fra den danske natur. Med års mellemrum udarbejdes der en status over disse arter. De første rødlistet kom omkring 1970, og den seneste er en flot og velskrevet bog af to forskere fra Nationalt Center for Miljø og Energi. Ud over en generel rødlistevurdering indeholder bogen et afsnit om en håndfuld naturnørder og deres arbejde. Peter Wind & Rasmus Ejrnæs: Danmarks truede arter – Den danske Rødliste. 181 sider, 250 kr. (Aarhus Universitetsforlag).

NATURENS GENKOMST

★★★★★

Havørnen og tranen er vendt tilbage fra de dødes land, endda i et historisk højt antal, Skjern Åen har fået sine slyngninger tilbage, og Filsø står nu med sit blanke vand og masser af fugle. Nå ja, og så er ulven endelig vendt hjem til Dannevang igen. Rune Engelbreth Larsen beskriver ti naturområder i bogen "Den danske naturs genkomst". Ligesom hans tidligere bog, "Danmark er en kvinde", er der tale om en smukt illustreret kærlighedserklæring til de genskabte naturområder. Rune Engelbreth Larsen: Den danske naturs genkomst. 192 sider, 349 (Forlaget Dana).

ØKO-HAVE ÅRET RUNDT

★★★★★

Om økologiske grønsager og frugter smager bedre end de konventionelt dyrkede, er et omdiskuteret spørgsmål, men for Jens Juhl og Sølva Falgren er der ingen tvivl: de smager fantastisk! I en tidligere bog har ægteparret skrevet om, hvordan man får en økologisk have op at stå, og nu har de udgivet en havealmanak, der måned for måned beskriver de opgaver, en økologisk have medfører. Bogen har også opskrifter, så man kan nyde sine afgrøder. Jens Juhl & Sølva Falgren: HaveAlmanak. Økologisk have - måned for måned. 160 sider, 169 kr. (Koustrup & Co.).

SPISESVAMPE FOR BEGYNDERE

★★★★★

Svampeeksperten og fotografen Jens H. Petersen har skrevet endnu en smuk bog om svampe, som specielt er henvendt til begyndere. Den centrale del af bogen er opbygget omkring genkendelse af grupper af spiselige svampe, som for eksempel kantareller, rørhatte, skørhatte, mælkehatter og champignoner. Svampene vises på et opslag sammen med forvekslingsmulighederne. De farlige og giftige arter beskrives undervejs. Indledningsvis fortælles om levesteder og hvordan man indsamler og tilbereder svampe. Jens H. Petersen: Svampe - du kan spise. 153 sider 200 kr. (Gyldendal).

FISKERI OG JAGT PÅ FÆRBERNE

★★★★★

Mallebukken har en stærk og særpræget lugt og smag. Den er ikke madobjekt for ret mange folkeslag, men færingerne betragter den som en lækerbisk, fortæller Lasse Sørensen i "På krogen - ramsaltede beretninger om fiskeri og jagt i Nordatlanten". I en fin fortællende tekst, illustreret med kultegninger, kommer man med på jagt og ture på havet efter fisk. Det er skildringer fra en svunden tid, hvor det hårde liv på havet var betingelsen for, at der kom mad på bordet. Lasse Sørensen: På krogen - ramsaltede beretninger om fiskeri og jagt i Nordatlanten. 111 sider, 228 kr. (Forlaget Corvus).

EN ANDERLEDES FUGLEBOG

★★★★★

En måge med tynd mave kan nemt ramme fem biler. Det er irriterende, siger en bilforhandler fra Middelfart til Fyens Stiftstidende. Udklippet findes i det seneste nummer af tidsskriftet "Victor B. Andersen's maskinfabrik", der er en underlig og fascinerende blanding af kunst, kultur og kitsch. Redaktionen har fået ornitolog og kunstner Lars Abrahamsen til fylde et nummer ud med fotos, tegninger og tekster omkring emnet fugle. Lars Abrahamsen: Victor B. Andersen's maskinfabrik, 39. årgang, no. 53. 160 sider, 100 kr. (Forlaget Victor B. Andersen's maskinfabrik).

DET RETTE UDSTYR...

Kom ind og se et kæmpesortiment i funktionel beklædning og dejligt varmt og vandtæt fodtøj samt selvfølgelig et enormt udvalg til lystfiskeren. Vi har over **400 tætpakkede m²** med "Det rette udstyr" så der er virkelig noget at kigge på. **Gratis parkering.**

Meget mere end fiskegrej!

Frederikssundsvej 50 - 2400 Kbh. NV - Tlf. 3888 4648
www.fiskegrej.dk - Følg os på facebook.dk/sportdres
Masser af gratis P-pladser

FERMENTERING: VILD KIMCHEE

Fermentering. Det er sundt, og smagen er skøn, frisk og syrlig og god til sensommerens tungere klassiske retter.

Her er en utraditionel udgave af Kimchee, en koreansk fermenteret kål, lavet med vilde sager, der findes lige nu.

ORD & FOTO JOHANNE S. BJØRND AHL & JULIE A. SWANE

VILD KIMCHEE MED FUGLEGRÆS, SØDSKÆRM OG SKOVÆBLER

1 lille spidskål
50 gr. fuglegræs
100 gr. sødskærm
2 tsk salt
4-5 skovæbler

Til paste

2-4 små røde chili
3 fed hvidløg, skrællet
4 cm ingefær, skrællet
2 spsk fiskesauce
2 tsk japansk soya
1 tsk røget paprika
1 spsk sukker

Forberedelse

Rens og snit spidskålen og de vilde urter meget fint. Sørg for at bruge

helt rene og evt. skoldede redskaber og skåle. Kom ingredienserne i en stor skål, tilsæt salt og massér grundigt, til kål og urter begynder at afgive væske. Blend ingredienserne til pasten i en foodprocessor og bland det grundigt ud i skålen. Riv æblerne i og bland det hele godt sammen. Smag til. Kimchee smager også godt frisklavet og kan serveres med det samme.

Fermentering

Kom Kimcheen på et stort rengjort og skoldet glas. Stamp undervejs med en træske, så kålblandingens "pakkes" ned under den opståede væske. Fyld på til der er ca. 2-4 cm

op til kanten. Herefter pakkes en ren frysepose ned i glasset, så den dækker overfladen af kålen, og der kommer vand i posen, til der står væske op ad siderne. Det vigtige er, at kål og urter holdes under væsken i glasset, så der opstår et iltfrit miljø. Ellers fermenterer det ikke, men gærer i stedet. Glasset stilles nu et sted ved stuetemperatur. Start med 4 dage til en uge – nogle fermenterer Kimchee i op til 4-5 uger. Smag undervejs og sæt glasset i køleskabet, når den fermenterede smag er god og syrlig. Kommer der mug eller en gæret film på kimcheen, er den mislykket og skal smides ud.

Hotdogs med Kimchee

Kimchee serveres traditionelt til koreansk barbecue, hvor det spises med nudler, friske grøntsager og forskellige småretter. Hjemme hos os går Kimchee som varmt brød, når det serveres som topping på hjemmelavede gourmet hotdogs: Grillede, ferske pølser, surdejs pølsebrød, ketchup, japansk spicy mayo, Kimchee og til sidst hjemmelavede ristede løg – eller som på billedet hjemmesyltede ramsløg og japansk pileurt chutney. Det asiatiske islæt rundes fint af med en let og frisk øl som den japanske Asahi.

1 Sødskærm kan blive 60-160 cm høj **2** Kimchee undervejs: spidskål og urter er begyndt at afgive væske **3** Skovæble **4** Lav sol og efterårsstemning

5 Kimcheen fermenterer **6** Fuglegræs – her ses de ægformede blade og hvide blomster **7** Hotdog med vild kimchee, hjemmesyltet ramsløg og japansk pi-

leurt chutney **8** Sødskærm blade har en lys grøn farve, fjersnitdelte blade og dufter af anis **9** Skovæbler og lærkerørhat

ANVENDTE VILDE PLANTER

**Skovæbler/
Forvildede æbler**

(*Malus sylvestris*). Vilde æbler er små grønne og meget sure, men der findes også mange forvildede æbler fra henkastede æbleskrog.

September bugner med forvildede æbler i skovområder og krat. De forvildede æbler smager vidt forskelligt, så prøv dig frem.

Almindelig fuglegræs (*Stellaria media*). Findes ofte i haver og ved lysninger og fugtig jord, der lige er blevet gravet. Den vokser, hvor der er delvis sol og ikke for mange konkurrenter. Bladene er ægformede, og hele planten er græsgrøn. Blomsterne er små med fem kløvede kronblade. Du kan være heldig at finde planten hele året, når der er frostfrit. Smagen

er som en mild grøn salat og kan bruges i salat, på brød/bruchetta, i pesto og meget andet.

Sødskærm, Spansk kørvel (*Myrrhis odorata*). Sødskærm er en gammel klosterplante i skærmplantefamilien, der har forvildet sig, og findes derfor ofte i nærheden af haver og parker. Planten ligner vild kørvel med fjersnitdelte

blade, som dog er bredere og mere lyse i farven. Et centralt kendetegn er, at bladene dufter af anis når man nulrer dem. OBS, det er vigtigt at dufte til planten og være sikker på sin høst, da der i skærmplantefamilien findes flere giftige arter. Sødskærm har en sødlig anissmag, og både blade, stængler, blomster og frø kan bruges i madlavning. Kan findes, indtil frosten sætter ind.

01

02

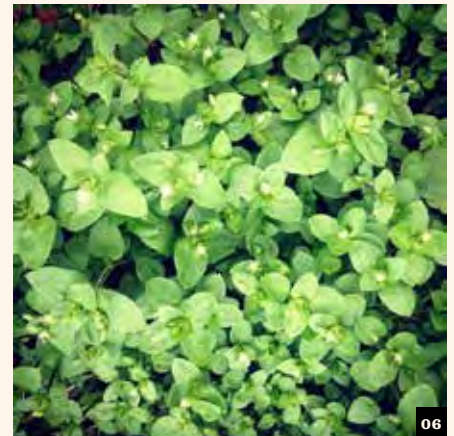
03

04

05

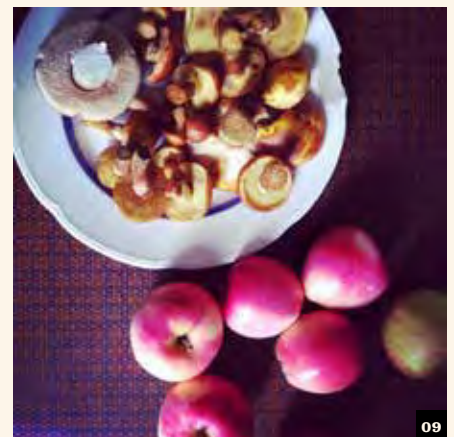
06

07

08

09

Oplevelser i naturen gør os sundere, gladere og klogere. Få friske ideer for hele familien.

ORD **SØREN SKARBY & SUSIE LANGEBÆK**
FOTO **SØREN SKARBY**

Kunsten at lave ild

Bål – hvordan er det nu lige, man gør? Vores forfædre lærte at lave ild for ca. 65.000 år siden. Sten blev slået mod flintesten, og gnisterne blev rettet mod bålet. I dag er det lidt nemmere.

Bålets fundament

Hvis ikke omgivelserne er meget våde, så ryd området for alt andet end det, der rent faktisk skal brænde. På en græsplæne fjernes de øverste græstørv. Når bålet er brændt ud, kan de lægges på plads igen, og efter kort tid kan ingen se, at der har været bål. Læg et fundament af brændestykker på række i bunden af bålet. De skal ikke brænde med det samme, men isolerer bålet fra den våde jord, og ilden skal derfor ikke bruge "kræfter" på at tørre den. Det giver også luft under ilden, der derfor får meget nemmere ved at brænde.

Optænding

Nu skal bålet tændes, noget der nogle gange kan volde en del vanskeligheder. Men det behøver ikke være så svært, og det er unødvendigt at bruge brandbare væsker. Det vigtigste er, at det, man tænder op med, er tørt. Og selv når det har regnet i flere dage, er det muligt at finde tørre kviste og bark. Start med at lede under de store nåletræer. Her ligger der gerne små kviste, som er helt tørre. De er fyldt med harpiks og brænder derfor meget nemt. Til at tænde dem er birkebark noget af det bedste – det kan altid brænde. Når et dødt birketræ ligger i skovbunden i opløst tilstand, sidder barken tilbage som et hylster. Den er oliefyldt, så det tager meget lang tid for den at rådne, og olien hjælper også den første lille flamme på vej. Det samme gælder for helt tørt græs, der til gengæld også brænder meget hurtigt ud.

Et bål er varme, snobrød, skumfiduser, ristede pølser, lys og ikke mindst verdens ældste og bedste tv-kanal. Et bål er socialt – et sted, hvor vi kan samles og tale dæmpet sammen, mens vi ser ind i flammerne. Børn elsker bål, så lad dem endelig være med til forberedelserne og lær dem, hvordan man godt og sikkert får det i gang. Sikkerheden skal selvfølgelig være på plads. Hold afstand til træer, bygninger og andet, der kan brænde. Og tænk over, hvor vinden bærer flyvende gnister hen.

Gang i bålet

Der findes flere måder at bygge et bål op på, pagodebål og pyramidebål er to af dem. Det vigtigste er, at brændestykkerne ligger med en tilpas afstand til hinanden, så de deler varmen, men også får ilt. Eftersom bålet hele tiden ændrer sig, efterhånden som det brænder, skal brændet flyttes en gang imellem, for at det kan brænde optimalt. Læg mærke til, om der kommer ilt nok mellem brændestykkerne, det er størrelsen på flammerne en god indikator for.

Skovhuggerkomfur

En helt anden slags bål er et skovhuggerkomfur, et rigtigt madbål. Tag et tørt stykke træ, mindst 20 cm tykt, og flæk det i fire dele. Grav et lille hul, sådan at stykkerne kan stå med luft imellem. Stik optænding ind i sprækkerne og tænd i alle 4 sider på en gang, og fyld lidt ekstra optænding ned i sprækkerne efterhånden, til ilden har fået godt fat. Bålet kommer til at ligne en fakkell, der nemt kan stå en kedel eller en pandekagepande på. Det sidste er en sikker måde at blive populær hos børn på. I stedet for at flække træet kan man med en motorsav skære riller i kryds. Skær næsten ned til bunden og tænd så op på samme måde. Den faste bund giver et mere stabilt komfur.

Tip En lang lighter er fin at tænde med – hvis den virker. Hav derfor altid tændstikker med for en sikkerheds skyld. Kom æsken i en plastikpose, så I er sikre på, de er tørre.

Find flere gode ideer og opskrifter til bål

på www.naturkatapulten.dk

VIND 300 KR. TIL BRUG I DN'S BUTIK

Indsend løsninger til opgave@dn.dk eller med post til Danmarks Naturfredningsforening, mrk. opgave, Masnedøgade 20, 2100 København Ø. Skriv på et postkort eller bag på en lukket kuvert. Der sendes ingen kvittering. Blandt de indsendte, rigtige løsninger trækkes lod om et gavekort på 300 kr. til DN's internetbutik. Vinderne får direkte besked.

Sidste frist for indsendelse er den 1. oktober.

Løsningen på "Kryds" i sidste nummer var "GULDSMEDE". Vinder blev Kirsten Christoffersen, Havdrup. Løsningen på "Naturkryds" var "EVIGHEDSTRÆER". Vinder blev Freddy Lindorff Bager, Viborg.

		BILER	TALORD	★	HAVE	ET PAR	SPROG	LAND	
TRÆNE BEN 1			8	HYLSTER 				2	
							9		
KORN- BUNDT			KÆR- TEGNE OPFØRE			IDET PEP			
FØR P			6		FARVE 			4	
GRAM	FINDES DAMP						TRÆ	5	
	3		UDBRUD NORGE			MIDT I TEEN FØR F			
TEMA								7	
★	1	2	3	4	5	6	7	8	9

NATURKRYDS

1

5 Hvad hedder den største planet i vores solsystem?

6

3 Hvilken sjællandsk naturperle blev i juni sat på UNESCO's Verdensarvsliste?

2

4 Hvilket arrangement har i år temaet "Find vej ud i naturen"?

4

3 2014	1	VINK	TALORD	PLANTE	NORGE	RED- SKAB	★	TO ENS	FOR- NAVN	STED- ORD	BLÅ- ØJET	TALORD	★	RED- SKAB	2	SKIND
3				6			→			10			FLIK GRUPPE			
LAND		2		TRÆER GAS			NEDBØR			OP- FØRTE GADE			11			
RET- NING			EGAL FRANSK MALER					TIL- BEHØR UHYGGE						1050 ANKER- PLADS	8	
FEM		GIFT TORN				TRÆ ROD			FIRE GIDE			BLOMST STOF				
SPOT	9			MEN			PLANTE- DEL GRIBE		3		RUM STED- NAVN					HEGN
BLIK				4 MISTET									→	SKARNS- KNÆGT		
SMYKKE- STEN					NÆRE STYR			PLANTE MATE- RIALE				4		SKRÅ- NING GUDINDE		
505		DRAGT GIGA- TON					DRIKKE KLUB					AKADE- MISK GRAD OVENI			TON FINDES	
			HANDELS- STED	1					5				5			
SLAP	6						7			LARVER						12

LØSNINGSORDET: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13

© opgavebureauet.dk

FOR UDSELG

Specielt tilbud til Natur&Miljø's læsere
DEN TESTVINDENDE Elvira Madigan

**MINDST 35% RABAT
PÅ ALLE EL-CYKLER**

SEMI WAVE

28" - 24 Volt - 3 gear og
10 Amp Vejl. 10.999,-

TILBUD TIL LÆSERNE

6.999,-

Dansk Design
Håndbygget kvalitet

SEMI WAVE

28" - 36 Volt - 7 gear og
10 Amp Vejl. 15.999,-

TILBUD TIL LÆSERNE

9.999,-

Dansk Design
Håndbygget kvalitet

SÅDAN KØBER DU

Bestil og betal via hjemmesiden
www.cykelland.com, skriv
"Natur og Miljø" i emnefeltet for
at få det gode tilbud.

Du kan også reservere tilbuddet
på tlf. 3670 5444 - 1.1
og overføre beløbet via din bank
eller tag annoncen med ned i
forretningen.

**Hjemmeplejens
foretrukne el-cykel**

**3 års motor og
batteri garanti**

Din sikkerhed for et produkt der
holder.

14 dage

til at prøve cyklen (altså rigtig
køre på den, hvis du vælger at
returnere koster det dig kr. 400,-
vi refunderer også tilkøbt ekstra
udstyr som lås - kurv - computer
o.s.v.)

**100 PROCENT
SAMLET CYKEL**

Det eneste du skal gøre er
at tænde for kontakten og så
afsted. Vi sætter også de evt.
ekstra ting du vil have på cyklen,
lås - kurv - computer o.s.v.)

**FRAGTFRI LEVERING
over hele Danmark**

Se mere på
www.cykelland.com

SEMI WAVE

28" - 36 Volt - 7 gear,
og 10 Amp Vejl. 16.999,-

TILBUD TIL LÆSERNE

10.999,-

Dansk Design
Håndbygget kvalitet

SEMI WAVE

28" - 36 Volt - 7 gear, krankboks-
motor og rullebremse for og bag.
10 Amp Vejl. 19.999,-

TILBUD TIL LÆSERNE

12.999,-

Dansk Design
Håndbygget kvalitet

**SØNDAGSÅBEN KL. 11-16 TIL OG MED
1. SEPTEMBER**

CYKLER TIL HELE FAMILIEN

Cykelland
Good buy Cycles * www.cykelland.com

KØBENHAVN:
Hvidovrevej 90, Rødovre
(lige overfor Hvidovre Station) Tlf. 36 70 54 44-1

ROSKILDE:
Københavnsvej 71, Roskilde
Tlf. 36 70 54 44-2

49

Forbehold for trykfejl og udsolgte varer.

kulturretur.dk

8612 1849 / torben@kulturretur.dk

IRLAND

Irland er en perle. Fyldt med fantastiske landskaber præget af barskt og blidt, af grønt og blåt. Turen går til den nordlige del af Irland og omfatter flere dage i Derry (Nordirland). Dublin inkl.

Rejseleder: tidl. højskoleforstander Christian Møller.
10 dage // 14.7.-23.7. 2015. Pris på vej...

BALKAN

På denne tur til Kosovo/Makedonien og Albanien kommer vi i lande, hvor turismen knapt er begyndt. Befolkningen er venlig og ønsker kontakt med vesten. Landene er blandt de fattigste i Europa, men busser, hoteller og restauranter er gode.

Rejseleder: Anders Errboe og lokale rejseledere (engelsk-talende) i hvert land.

September 2015, program på vej. Ligner 2014-programmet, der tilsendes efter ønske.

TUNESIEN

Det arabiske forår, Karthago, Sahara, karavanerne, Jerba, store romerske ruiner – Tunesien rummer mange nærmest mytologiske steder. Vi sætter fokus på historie og den aktuelle politiske omvæltning. Hvordan kan man forstå det arabiske forår? Hvordan startede det og hvordan udvikler det sig?

Rejseleder: ph.d. Rikke Hostrup Haugbølle.

Foråret 2015, program på vej. Ligner 2014-programmet, der tilsendes efter ønske

FÆRØERNE

Færøerne rummer meget på lidt plads. De smukkeste udsigter, høje og skarpe fjelde, stille og rolige småbyer med mulighed for indkvartering, og så hovedstaden Tórshavn med alle de aktuelle og kulturelle oplevelser. Historien er tæt på det hele. Fuglene summer rundt om dig.

I 2015 laver KulturRetur en tur med Anders Errboe som rejseleder (sikkert i maj) og en tur for Vrå Højskole. Skal vi lave en for jer? Vi arrangerer også gode kør-selv-ture, med fly og lejet bil, eller i samarbejde med færger fra Danmark.

ISLAND

Vor vigtigste destination, som vi kender bedre end de fleste, fx:

Island rundt, 11 dage

Hvis du regner med kun at besøge Island én gang i dit liv, vil denne tur være perfekt for dig. Island er 2½ gange Danmarks størrelse! Her er tid til at færdes uden for bussen, trave fine ture og have lidt ro på. Rejselederne er naturligvis dansk-talende.

11 dage // 3 perioder, bl.a. 29.6.-9.7.2015 // Pr. person: kr. 16.950

Fugle m. mere i Island

Holder du af fugle, men også af historiske, kulturelle, økonomiske og aktuelle forhold, skal du med her. Du kommer klogere hjem.

To rejseledere, hhv. Erik Kramshøj, én af landets mest kompetente ornitologer og K. Torben Rasmussen, forfatter af **Turen går til Island**, og en habil feltornitolog. Han har boet i Island i 5½ år. Tidl. direktør for Nordens hus i Reykjavik. Islom, nordisk lappedykker, islandsk hvinand, strømand, jagtfalk, polarlomvie og verdens største koloni af storkjover er blandt de sikre arter.

11.6.-24.6. 2015 // Prisen er på vej.

Masser af andre gruppeture, herunder to traveture. Vil du hellere køre selv, har vi stor erfaring. Sender hvert år 30-40 smågrupper af sted. Kontakt os, hvis I vil have et tilbud – som gruppe med rejseleder eller hvor I selv kører efter en aftalt plan.

8612 1849

torben@team-island.dk

team-island.dk

Dit medlemsnr. er de første tal over dit navn, se bagsiden

Danmarks
Naturfredningsforening

Danmarks
Naturfredningsforening

Brug medlemsbeviset til at:

- Få rabat i butikker under DN Grøn Fordel (www.dn.dk/fordel)
- Få rabat på kultur og overnatninger under DN Grøn Fordel
- Huske dit medlemsnummer, når du logger ind i DN Grøn Fordel
- Få adgang til gratis guidede ture

Medlemsbevis

2014

Masnedøgade 20
2100 København Ø
Tlf. 39 17 40 00
dn@dn.dk
www.dn.dk

Skaf et medlem til Danmarks Naturfredningsforening – og få en gave

Læs mere, vælg din gave og send oplysninger om det nye medlem på www.dn.dk/skaf-et-medlem, eller udfyld kuponen herunder og send den til os.

Du kan vælge mellem 8 attraktive gaver. Vi sender din gave så snart det nye medlem har betalt.

Vælg imellem

- To billetter til Den Blå Planet
- To billetter til Zoo i København
- Bogen "Fuglelokaliteter i Danmark"
- Bogen "Naturens køkken"
- Bogen "Det økologisk drivhus"
- To flasker økologisk hvidvin med fine bobler
- En mejsekasse
- Gavekort på 200 kr. til DN butikken

Klip kuponen ud ved den stiplede linje og send den til Danmarks Naturfredningsforening.

Danmarks
Naturfredningsforening
Masnedøgade 20
2100 København Ø

DET NYE MEDLEM AF DANMARKS NATURFREDNINGSFORENING

Send venligst et girokort til:

Det nye medlem:

Navn:

Adresse:

Postnummer./by:

Tlf.nr.: E-mail:

Et medlemsskab af Danmarks Naturfredningsforening koster 350 kr./år.

Jeg er medlem, send venligst min gave til:

Navn:

Adresse:

Postnummer./by:

Medlemsnummer:

E-mail:

Ønsket gave (sæt kun ét X):

1 ☐ Den Blå Planet	2 ☐ ZOO København	3 ☐ Fuglelokaliteter i DK
4 ☐ Naturens Køkken	5 ☐ Det Økologiske Drivhus	6 ☐ To flasker vin
7 ☐ Mejsekasse	8 ☐ Gavekort til DN butikken	

Gaven sendes, når det nye medlem har betalt sit kontingent, og betalingen er blevet registreret hos os. Kuponen sendes i en frankeret kuvert til: Danmarks Naturfredningsforening, Masnedøgade 20, 2100 København Ø.

Mærk kuverten: skaf-et-medlem.
Indmeldelse kan også ske via: www.dn.dk/skaf-et-medlem

Det nye medlem må ikke have været medlem af DN indenfor de sidste to år.
Du kan også sende oplysningerne på www.dn.dk/skaf-et-medlem

Vivara Naturprodukter

Kvalitets & miljøvenlige naturprodukter til havens dyr (fugle, egern, pindsvin, m.fl.). Gratis forsendelse ved ordre over 500 kr. Ved ordre under 500 kr pålægges der 50 kr i forsendelsesudgifter.

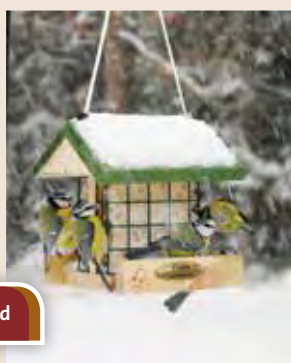

Blokkpakken

Vores mest eftertragtede pakke, som består af foderhuset "Moldau" og 4 foderblokke a 300 g: en original, en frøblok, en insektblok og en blok med bær.

Art. 98058 kr. 129,-

Bemærk: Foderblokken herunder passer til huset

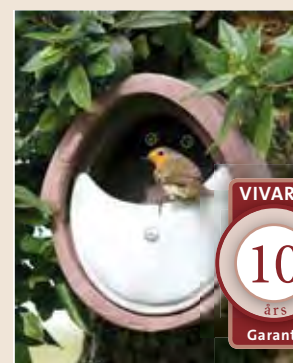

Slagtilbud

Granada Halvåben Redekasse

Med redekassen i WoodStone, kan du tilbyde din haves fugle et virkeligt behageligt miljø. Vi giver 10 års garanti på alle redekasser i Woodstone. Kassen her egner sig til: rødhals, gærdesmutte, grå fluesnapper og hvid vipstjert.

90574 22 x 25,5 x 15 cm kr. 125,-

VIVARA

10

års

Garanti

Foderblok til rødhalsen

Foderblokken er lavet specielt med henblik på rødhalsen, men er også højt elsket af andre fugle. Blokken er lavet af vort patenterede fedt af animalske og vegetabiliske fedtstoffer, tilsat malede jordnødder, frugt, frø og tørrede melorme.

10084 ca. 300 g TILBUD kr. 15,-
Fra 10 stk. kun kr. 12,- / stk
Fra 20 stk. kun kr. 10,- / stk

Nyt Gratis 148 siders katalog

Udkommer 10. september

På tlf. 33 31 33 26 & www.vivara.dk

kan du afgive din bestilling eller GRATIS bestille det 148 siders katalog med megen information og mange nyttige tip. Annoncens priser gælder til og med 31. december 2014.

